

HRAÇYA KOÇAR

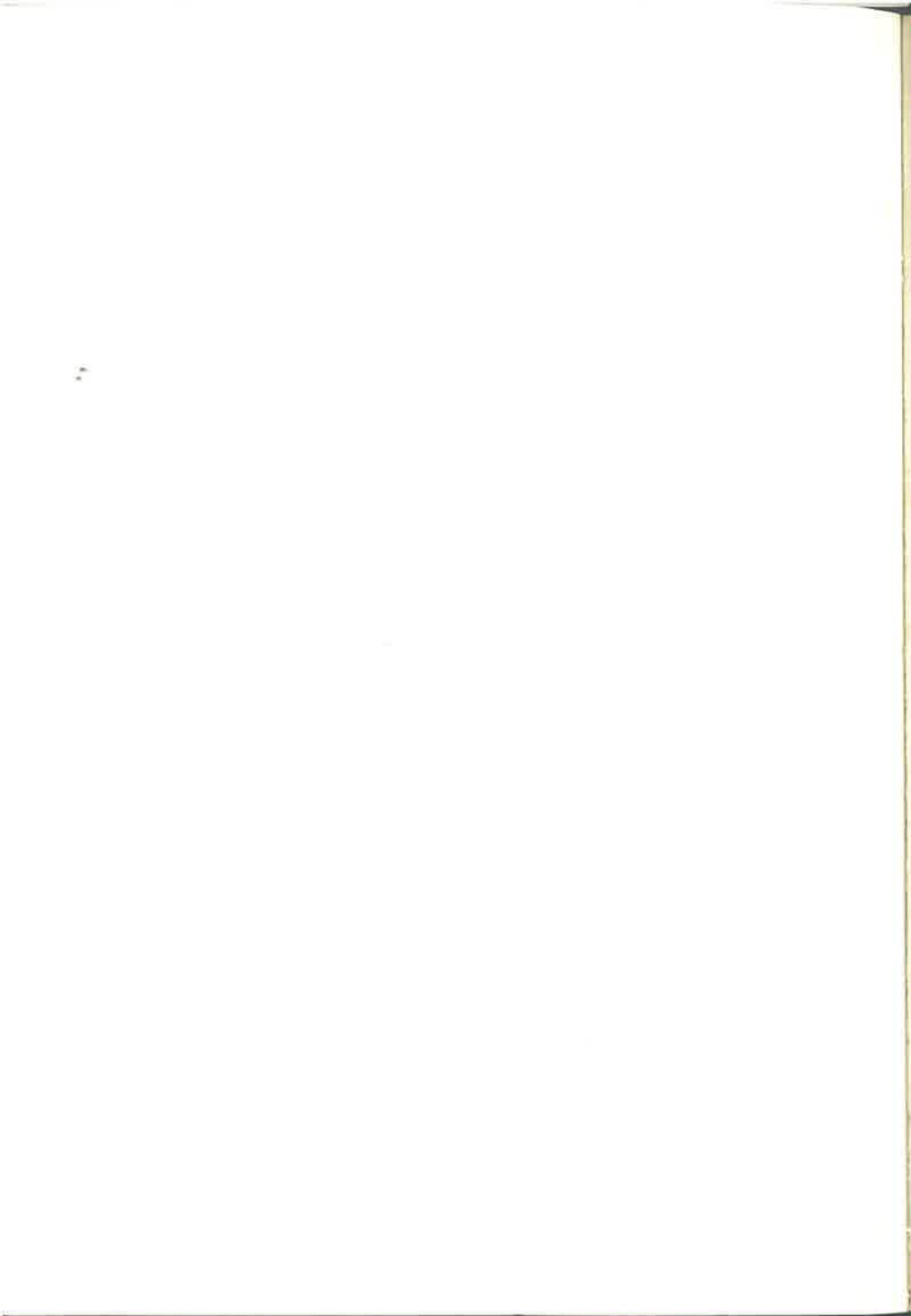
HESRETE

(GA KOD)

ZAZAKİ

S. ÇIYA & X. ÇELKER

HESRETE

HRAÇYA KOÇAR

Çarnayođi: Sait Çiya & Xal Çelker

TİJ YAYINLARI

Vêjiayişê Tiji: 8

Hesrete * Hraçya Koçar
Çapê Juyine: Estemol/Asma Gağande '99
Çapkerdog: Cemal Taş
Mizampaj&Redekte: X. Çelker
Çapxane: Kayhan Matbaası
Girêdayis: Yalçın Mücellit
Grafikê Qapaği: Nesimi Aday
ISBN: 975-8277-07-3

Adresê Wastene:

Vêjiayişê Tiji * Tij Yayınları
Meşrutiyet Cad. No: 48/2 Galatasaray
Beyoğlu-Istanbul/Türkiye
Tel:+90/212. 593 74 31 / 0212. 251 49 01
Fax: 0.212. 591 44 85 - 0212. 249 85 27

Postfach 70 12 40
60562 Frankfurt/Almanya
Tel/Fax:+49/69.548 01 912

Vêjiayişê Tiji * Tij Yayınları
jü dezgê de
Lüneş Basım Yayın ve Müzik Üretim
Tic. Ltd. Şti.'yo.

HRAÇYA KOÇAR

Rocnamaoğ u nustoğ Hraçya Koçar (Kapriyelyan, Hraçya Koçari) 19.1.1910 de dormê Pakrevanti de, dewa Kumlubucağa Hermenistanê Şiwariyo ke binê bandıra dewleta Osmani de bi, ame dina. Hraçyay tertele u qırkerdena 1915i de tède kulfetê çê xo kerd vindi; 1916ine de dewicê xuyê ke tertele ra reiyê ra inura pia bar kerd, Hermenistanê Veroci ser, dewunê dormê Vağarşabad ke ewro wertê sindorunê vilayetê Eçmiyazin derê, şî oca.

1927ine de çê xo bar kerd, berd Erivan. Mavênê serrunê 1929-31ine de Fakulta Zanaişê Sosyali de wend. Ebe rocnama Avangard u Hermenistanê Sovyeti de guraiş dest kerd be nustoğêni. 1934ine de bi mudirê persberê karê nustê rocnama Raa Serbestiye. A serre de hêketa Vahan Vartanyani, 1937ine de ki hêketa Şiyaişê Oksen Vasburi çap kerde. 1941ine de hêketê xo pêro pia binê namê "Jamagner" (Waxti) de veti. H. Koçar hêketunê xode fikir u gêalê sosyalizmi be xuya isanunê Sovyeti arda re zon. Musnaişê azê newey be weşiya Sovyetiya ke dewu de her çi bingê ra vurno, bena bingê hêketunê dêy. H. Koçari nustoğenia xuya des serru ra tepia waxtê Cengê Dinao Dîinê de rêyna vecino werte. Têmaa ke nustoğenia êyde caê de hewl cêna, yanê welatheskerdoğêni, na gêm resena de, bena araze. Serrunê 1941-45ine de, waxtê "Cengê Welatê Ma" de, zaf rocnamawu rê muhabirêna bergey keno. Hêketa xo "Waa Generali" serra 1945ine de rocnama Pravda de vecina.

Ceng ra têpia Jübiyaena Sovyetu de des serri têdima romanê cengi nuşinê. Hraçya ki ebe romanê xo "Domanê Welatê Pili" na kawran de caê xo cêno. No romanê xuyo derg, letê jü-yine be letê dîne de qolê Hermeniyano ke zerê Ordîyê Suri de ca gureto, rolê inu sero vindeno u sevkanêniya dine ano re zon.

Ceng ra têpia beno mudîrê persberê karê nustê pêserokunê "Edebiyatê Sovyeti" be "Zuze"y. Serra 1946ine ra hata 1951ine Sekreterêna Jübiyaena Nustoğunê Hermenistani keno. 1961ine de xelata Nişana Astarê Suri dina be ci. 2. 5. 1965ine de ki Hraçya Koçari reseno heqîya xo.

LETÊ JÜYİNE

Dewe kalekha Arasi de biye. Waxtê usari, çhem ke ağwe ra biyêne pır, çê de ke niştêne ro ğurraisê phêlu, paiz ki ebe vengo de nerm xuşaişê phêlu hêşiênê pê. Koê Ararat 'be Partogi şodır sıpêla ra hondê nezdi u zalal asênê ke, tıvana eke destê xo derg kerê cerdunê kou ra pıncar gırfnena. Hama en rında xo, şewunê amnani de roştiya aşme de koê Hermenistanê Arasiyo ke çıxa ke duriyo, hondaê ki nezdiyo, sêr kerdene biye. A rindekiye dewe de qe kesi ze reçber Arakeli nêvinitêne, cıra hondê dêy tham nêguretêne. Hela nia de ke keso ke xo êyra tenêna baqıl mêvino, pê dêy kay mêkêro çinêbi. Serê hardê dewreşi de şêşti u phonc serri emır kerd bi, ancia ki isanu ra duri vindetena xo, lewê inude tum bê veng u vac vindetena xo, têyna hêywanu de, ya ki hêgau de qesey kerdena xo belka ki naêra amêne. Êy ğêal u fikrê xo, dec u khulê xo hêywanu 'be hêgau rê kerdêne ra. Coka mıleti ebe Arakeli kayê xo ardêne, êyra "jü textê xo kemiyo" vatênê.

Nêheq bi. Arakel jüyo de qafike ra seqet nêbi. Xora tabiyatê xo henên bi, têynabiyene ra hes kerdêne, isanu ra duri, yabanu de tenêna rehet kerdêne. Hata nıka weşiya xode tum pine-toğina hêgau kerd bi, merg u hekini mal u dawaro yaban ra seveknay bi, şodır lêl ra hata tariyê şani çüyê xo dest de, jü hêga ra şı bi hêgao de bin. Siya kemeru de, serê vaşo khewiyo hit de, ya ki kalekha çemi de çimê xo verdênê phêlunê zalalu, goşê xo ki dênê vengê inano weş ser, ebe o qêyde arasiyêne ra. Vatêne ke piyê xo 'be khalikê xo ki pinetoğina hêgau kerda. Eke hêniyo,

na heskerdişê tabiyati az u uzê Arakeli ra reşt bi êy, khalikê xo u piyê xora êyrê mend bi. Nika êndi seke dewe de vaciyêne "seveknaoğ" nêbiyaene ra kewtêne xo ver, zerê xo biyêne teng. Ancia veciyêne yabanu, ebe saatu hêgau de feteliyêne, roena hekinu çitur u koti de bena têy nia dêne, pulê de niştêne ro, hên duri de, Koê Ağrı 'be Partogi de sêr kerdêne. Çımê xo motê komê kounê ke veroc ra hetê şiwari ser biyê derg kerdêne, welat ra ê cau, ê cau ra welati ser şiyaene de zaf rêy dewe ke zerê inura vêrdo ra, ebe inu feteliyêne. Nika welat verê çımunê êyde vindete, hama dur u nêreştê bi. Têyna şikiyêne ke sêr kêro, hardê xuyo xasi de nia do, ebe hesreta êy zerr u pişkê xo bivêşê. Hêya, Arakeli ebe na tore peşew u peroc têy nia dêne, motê cı biyêne mendêne.

Şewunê amnani, germiya amnani ver, serê bonu de kewtêne ra. Çı rindek biye dina? Şewlê aşme ginênê phêlunê çemi ra, biyêne lete u lete, ze hazar parçê liliku bereqiyênê, pêyser şewq dêne be asmên. Koê Ağrı, ser ra hata bin sîpela u bereqın, tıvana asmên ra biye be jü, biyê nezdi amê zeleqiyê be kalekha Arasi ra. Arakeli nia diyêne, eke zerê to cêno bê be tabat ke. İyê bini karê gurê roce ra ke qefeliyêne, ginênê pıro xori xori şiyênê hewn ra. Arakeli bese nêkerdêne şêro hewn ra. Koê ke wertê rengê şıt u sıpey de aznê kenê, inde nia dêne; patikayê ke inura vêrenê ra, gabanê tengi u raê ke her dayım gurinê jü be jü amêne viri. Çend hazar rêy aqılê xora viyarna bi ke i rau ra biêro war, ko ra demdiyê heto bin. Mergunê dewunê Kuron u Musoniyê khewiyu ra, nezdiyê dewa Ardzipiya berze ra, çemo ke ze şêm bereqino ververê dêyra bişiyêne, biveciyeke koê ke nas keno, inu ser, oca ra ki deştunê ke ze zerê lapa xo zaneno biamêne oca. Dima ki, welato ke ta rocunê domaniya xora hata serrunê surgini sero bi bi wairê mulki, hêga u meray, hardo ke zirçaişê êyde kemer u kuçê xo zingêne, isan u hêywanu cıra cıneqiyêne we, dızd u jêbeku kou de xorê caê wedardaişi feteliyênê, biamêne oca, bireştêne dewunê xo.

Ĝéalê êyde, nika oca de milki bê wair, bê veng u thipthal bi. Deştu de têyna vergê vêşani zurrênê, dewi bê wair u pag bi, serê bonu vasê yabani u mircori nîmut bi, çimê ağwe piroginae, verêniya xo kewze gurete biye. Arakeli memleketê xuyo xas têyna ebe na qêyde ĝéal kerdêne u adir ginêne be zere ro, zerriya xuya bele vêsêne. Ancia ki qe kesi rê qalê na mesela nêkerdêne, jü qesa bile kesi ra nêvatêne, domanunê xuyê reza Aram u Dikrani ra ki qe thawa nêvatêne.

Aram serverê meclisê dewe bi, karo gırs dıma bi. Dikran ki sekreterê "komsomola" dewe bi. Domanê xo rocunê rocşenu de veciyênê mêydanê dewe, oca ra veşaniye 'be tertele ra xelesnaisê şari ser haqa idara Sovyeti de nutuq dêne. Serba xatirê domanunê dêy, ya ki tersanê inu ver êndi kesi ebe Arakeli kay nêkerdêne. Raştiya xo awa ke, Arakel 'be xo ki domanunê xuyê rezu ra tersêne. Çıxa ke êy dewe de wertê pil u qic pêroine de Aram goşdanê ra, wertê xort u azebu de en çimê roşt Dikrano vatene ra dızdiya bone ki anor diyêne, ancia ki alaqa ne musnêne karê inu, ne ki hay-huyê dewe. Dı-hirê serri raver wertê dêy 'be domanunê dêyde jü hurenaiş vêrd bi ra, êyra nat zerê xo inurê ra nêkerdêne.

Dı serri raveri binê tiji de, ze her waxt ke çitur biyêne, hêni verê dêsi de jü goncike sero çhok da bi, koê ke verba xo derê sêr kerdê. Zerê xo xori, xori ant we u xoxode mûlmûlna:

- Hêy olvoz Stalin, to welatê ma serba çiki Tırku rê ca verda?

Arami na vatene hêşnê, piyê xora bi hêrs, êyra qesê qefçılı vati. Şan de Dikran ki ama çê. Hurdımına bıray bi be jü, piyê xora çıyo ke nêvacino nêverda. Maa xo ki hetê inu guret.

Domanunê xuyê hêrsinu waştêne ke qafıka piyê xo kerê ke manê na qesa reseno koti, vatêne, na qesa ke kam bihesiyo pê, to verba idara Sovyeti vineno u domanunê tora ki şık kenê. İne vatênê, na qesa raşti ki qesa dısmeniya, piyê ma na bomina xora vata. Hay-huy u hurenaiş hondê raver şı ke, Arakel sujo ke kerdo

êyra bi poşman, domanunê xora minete kerde:

- Ez qurban, ez mordemo de ebe wendiş u nustiş niyane, piyê xo ef kerê... Sond wen ke, ez ne verba idarawa, ne ki dısmena... A qesa ki qesa şarê teberi nêbiye, zerê mıra amê... İdara Sovyeti ra minetdarune, ez qurban. Beno ke rocê welatê ma bîdê ma, ez o waxt xo Bolşevik nusnen. Huzbarê şımade sond wenu-ne ke xo Bolşevik nusnen.

Arakel nêşi ser ke a qesa xuya paka ke zerê xora ama, domanê xo qêy hondê qarnê.

Cêniye ki vatena xo vate:

- Tı dısmenê domanunê xuya mordem?

- Çiyo ke aqilê to nêşono ser, qêy qalê êy kena? Bê sebeb tora textê de xo kemiyo nêvanê!

Domana jü hêştö ke piyê xuyo rez de qesey nêkerdêne. Teber ra ki wertê jü halo de ecayip u ters de bi.

A roce ra nat Arakel binê mertegunê xode ki bê veng u vac mendêne. Ze vêri serba domanê xo şa biyêne, anor diyêne, hama vatena zerê xo inurê nêardêne re zon. Zerê xo ki rew rew biyêne teng, ebe hesrete, şabiyaiş biyêne pır, heştiri çımu ra ze laşer amêne war. Demo nianên de ze vêri veciyêne yaji u yaban, cerdunê khewiyu, ağwe, asmen, tij, çhem u kou rê derdê xo ardêne re zon. Mesela, pelgê darê mozeniye ke derg u khewiyu tariyê, dest kerdene be inura, ebe vengo de nerm pers kerdêne:

- Ez qurban, emserr qêy nia zar menda? Omîdê xo mebirne, tabat ke, nia dana ke asmên yeno ra comerdiye, tenê şiliyê warneno re to ser. Ya ki dereê ke Aras ra bîrinê ra ververê inude zaniyê xo ser niştêne ro, sêr kerdêne; phêlê ke gırmnêne inude qesey kerdêne:

- Zanen qurban zanen, şıma Çewlig ra yenê... Xejibe şıma bo ke, şıma wel u khewetiya welati phaç kerda, deşt u xoriyunê welati ra vêrdê ra, hewa u boa welati xode pia bar kerda, arda... Dıma ebe lapa xo ağwe guretêne, ya şımetêne tê-

şaniya xo berdêne, ya ki pısqnêne rüyê xuyo ke tiji ver vêşo, çimê xoê ke duri sêrkerdene ra qefeliyê. Şan de herêy, herêy cêrêne ra çê, goncika ke verê çêveri dera ae sera niştêne ro, tutinê xuyê "gulyasari" ra antêne we, astarunê asmêni de sêr kerdêne, piro şiyêne. Astarêy, astareê ke domaniya xode di bi, ze dina bi. Ancia raa asmêniya vêren ra feteliyêne. Hama oca de asterey tenêna gırs, tenêna zelal u nezdi bi, naca de biyê duri, permeliyê. Asmêni de derga derg sêr kerdêne, düyê tutini antêne zerê xo u xori xori fikiriyêne. Dima, eke amnano veciyêne boni ser, rüyê xo ser merediyêne ra u waxtê de derg nia mendêne.

Domanê xo, zaf rêy peşewe ra têpia ebe vengo berz qeseykerdiş u hurenaiş ra amênê çê. Mae, cile ra ustêne ra, taê çî dêne inu, pêyser amêne lewê dêyde merediyêne ra, cırê ne qalê çiyê kerdêne, ne ki cıra çiyê pers kerdêne. Çike, aê zanitêne ke persanê aerê cuabê de Arakeli çinêbi. Êy verba şodiri çimê xo nêne hurê ke şodir lêl ra urzo ra, manga 'be phonc miyunê xo bivece ro hêgau, isanu ra duri, manga 'be miyunê xora, merg u merau de têyna bîmano.

Roci, hêşti, asmi, serri nia têdima vêrdênê ra. Aram, zeweciya. Vêyvike arde çê. Jü serre ra têpia çê Arakeli de zırçaişê domanê sawi ame heşnaêne. Dikran serba wendene şî suke, hêgau de makinê newey pêda bi, dewe de bonê newey u wendexane viraziya. Her roc nia çiyê vuriyêne, iyê bini ke xovira biyêne. Cêniya Arakeli Sanama Mare ki rıca vêyva xo 'be Arami arde hurêndi; kincê xuyê khani vurnay, kincê newiyê ke suke ra ardê guret bi xora, çita seri vet bi, serê rut feteliyêne. Hama Arakel Arakelo verên bi, nêvuriya bi, zımêlê xuyê qêytani, hên qalınd u sipe hurdimina heta ra amêne war, papağa xuya khana ke welat de çermê vareka jü asmiye ra ebe destê xo vıraşt bi sere ra biye. Muyê papağê êndi rışiyay bi, bine ra çermo şia asêne. Lingunê xode çarixi, destê xode ki çüyê pinetoğina hegau, o çüyo khan.

- Serverê ma Aram hona ke nêama bi rüyê dina, Arakeli

a papağe nê nê serê xo ser, a çuyê guretêne xo dest, veciyêne deşti, iyê ke dustê êyde bi hem nia vatênê, hem ki weş weş huyênê.

Arakeli, qeseykerdena pêroine hêşnêne, hama xo dênê kherriye.

- Mordem, aybo, qe ke nê serba xatirê domanunê xuyo ke wezir u nazirê na dewe, serba inu, Saname nia gerê xo êyra kerdêne, cêrêne vera, waştêne ke i ebe na qêyde qan kêro.

Hama çı fayde! Arakel ancia Arakelo verên mendêne. Hêni ke nêvuriyêne ne estiş u çinêbiyaişê xora thawa kerdêne vindi, ne ki dinawa ke vurina aede çiyê de newe diyêne. Porê xo bi bi sipe, tivana qafike sero wele way diya bi. Hama, qolincê xo qewetin, bajiyê xo pêt, senê xo ze koê hêybetni bi. Pinotoğê hêgau Arakel biyêne kokım, hama waro nêginêne, biyêne khal, hama nêrijiyêne, adır gınêne piro vêsêne, hama nêvileşiyêne ro...

Dewa xuya newiya ke kalekha Arasi dera, pêroine rê ki şerib nêamêne, inu êndi xo dabi re ci. Sıfteli, zerdali u hengura ke "welat de" nêdiyênê, naca de nêne ro, hegay ramitêne, yemiş u cüna ra hewes guretêne.

Her roc persê newey veciyêne, wertê na hali de serba nezdibiyena "welati" naca de vînetêne. Hama zagonê xuyo khan, ebe fekê welati qeseykerdena xo, xovira kerdêne. Arakeli her çı diyêne, zere ra kewtêne xover, hama feryat nêkerdêne, serê nêdardêne we. Dewicê yabani dina ra çı fam kerdêne ke?!

Têyna jü rêy tabat nêkerd, çê de, cêniya xode ebe mane nia da u ebe usulê de serkewtene pers kerd:

- Sanam, ma, tı qêy nêkuna komsomole?

Î qesa ardêne re libasê cêniya xuyo newey ser, wertê dewe de çê 'be çê serê rut cêraiş u lewê domanu 'be vêyvunê xora duri nêkewtena daê ser.

Sanama hazır cuabe şıye ser ke Arakel se vano, binê qesunê êyde nêmende:

- Roca şiaê bivêne, tı kena ke vacê, tı dina ra thawa fam

kena? Wêy Arakelo fiqare u bê xeber. Tı ki ebe isani kayê xo ana ha, torê eferim. Na qesê vistiriyê şî bi weşê vêyve ra, huyie. Ze her waxti ancia Arakel binde mend. Saname hona qesa kerdêne derg, Arakeli qesa aê nême de birnê, va:

- Tamam, tamam astorê mı rema. Şo, xo qêyd ke, kesi verêniya to nêgureta va u veciya teber. Qanaryau şivingunê bonu de wendêne, lızgunê dara zerdaliye ze adirê tırami sur kerdêne. Hewa pak bi, ze cam her ca nezdi asêne. Vınet, kam zano çend hazar rêyo ancia a heti ser nia da:

- Hêni koti de nia dana Arakel? Vengê hêşiya pê. Welat ra olvozê domanina xo, Muşegî bi.

- Sale kor be ke, wa rêyna mêvine. Qêy qefelnena i çımunê zara?

Arakel ze mino hard ra kewtae hên caê xode mend. Ebe perpeşiyaişê de zar qaytê Muşegî bi. Î olvozê xuyo xodust u khan Muşegî rê itibar kerdêne, qe thawaê xo êyra we nêdardêne, êyra piabiyena xode fekê xo qe jü saniye nêvınetêne.

Welat de, dewa Muşegî ra nezdi Vank de pinetoğina hêgau kerdêne. Oca her roc jümini diyêne, thurikê xora nonê cewê suri, pıncar, pêndir vetêne, jü cao de berz de, kemerê sera niştênê ro, hem werdêne, hem ki ağwa Muradiya ke wertê phê-lunê xodê masê çeqeri kay kênê, xoriyo ke wertê ra Fıratê Hermenistani vêrêno ra, xêlê ca beno be derg êyde nia dênê. Yaban de çend rêy Muşegî Vankıç ra pia hard de sifre fişt bi ra, çend rêy masê çeqeri adır de kerd bi sur. Xo sanit bi pêşê koê Nibadi, caê asey, hêgaê genimê suri, mergê ke hata asmunê pêpaizi kesk u khewe bereqinê, rengê tabiyati u xoriya asmênê khıpkhewey de sêr kerd bi.

Muşegî, qesa xuya sata bine zerê ra, ebe xover kewtene rêyna dekerênê:

- Kor bê ke mevinê.

- Wa fekê to çewt bo ke, tı a qesey rêyna mevacê Muşegî. Dima hurdımina pia bê veng dewe ra veciyay. Têkalekhe

de şiyêne, g̃ealê xode jümini de qesey kerdêne, diyê tutni hata cigerunê xo antêne, welat ardêne ra xo viri.

Paiz bi. Deşt u yazi bi bi çeqer. Dewe ra teber vînêti. Sêrkerdişê xo şî bi hetê cêri ser. Hurdîmina ki a dem de dewê welati diyêne.

Dewa Vanki pêşê koê Nibadi de biye, Kidağ ki koyê boveri sero bi. Oca ra dêşta Cıvaniya ke cerdunê koê Nibadi ra dest kena cı hetê şiwari ser bena derg, wertê muji de bena vindi, şona resena asmên, asêne. Tiji ke veciyêne, siya koê Nibadi şikiyêne be asewu u phêlunê Fıratiyê zelalu ser. Tiji ke şiyêne war, rengê dêştunê khewiyu u Fıratî biyêne surela, ze miya Heqi reng 'be regn vuriyêne. Ni pêro amêne inu viri.

Hata muğurbê şani hên çokdae mendi, qê jü qalê çiyê nêkerd. Xora, inu vatena xo çitur ke jümin di bi, jümini ra vat bi. Bê veng u vac dewe ra veciya bi teber, hêni ki pêyser cêray ra. Nezdîyê çê Muşegi de ke jümini ra bıryay ra:

- Wax ke fekê to çewt biyêne Muşeg̃.

Na vatene, qalê di hirê saat raveri ardêne ra zon. Arakel a şewe rehet nêşi hewn ra. Hewn de xoxode qesey kerdêne, qesê fam nêbiyay milmilnêne, xori, xori zerê xo anûtêne. Rêy, çituri ke verê coy hêywanunê yabani hêgaê genimi gurêtêne xo ver, kerdêne xırabe, seke qêrêne inu ser, zırçaişê xo ver kemer u kuçi nalêne, hêni zırça. Saname mêrdê xo hewn ra kerd heşar.

- De mordem torê sê bi?

Arakel ebe destê xo çimê xo mişti day, serê xo rêy heto çêp, rêy ki heto raşt ser çarna, cêniya xode nia da.

-To hewnê çınay di? Rêyna pers kerd cêniya xo.

- Şiyunê welat, hêywanunê yabani genimi xırabe kerdêne.

- Roca şiaê bivine, welat welat vatene ra mirena, Saname pê dêy kayê xo ard.

Arakel raa diine verba şodir ebe xıre-xıre hewn ra ust ra...

- De mordem torê sê bi?

Arakel qariya.

- Off..., nêverdanê ke hewn ki bivinine.

Şewa bine ki jü şewa de girane biye.

Rehetê Saname êndi remêne:

- Ez qurbanê to Arakel, torê sê bi?

Arakeli kincê xo gurêti pıra, çüyê xo gurêt xodest u veciya teber, qoncika ke verê çêver dera, ae sero çhok da. Saname ki şiyê, tam verê êyde vînete. Hata a roce hona Arakeli bê hewniye ra gerê xo nêkerd bi, eceba sê bi bi?

Ro ra cênîya xode bi bi haşt, ebe vengo de nerm qal kerd ra Arakeli:

- Zerê mı vêseno... Welat veng a mı dano... Saname tersê... ebe şewqet xo şana hermê mêrdê xo.

- Ra urze Arakel, ra urze şo hêgau ra tenê bîfeteliye, serê to raaraşîyo.

Çiyê de newe nêbi, Arakelo "seveknaoğ" musae bi, şewe çüyê xo gurêtêne xo dest, veciyêne teber, şiyêne hêgau.

Goncika ke sero ronîştaye bi, ae sero giran giran ust ra, şî. Waxto ke cêra ra, ame çê, tiji êndi veciya bi.

LETÊ DIÏNE

A biyene ra dı-hirê roci têpia, fecir ra, tağa wertê dewe de zırçaişê Saname ame heşnaêne. Ciranu ra kami ke hona kincê xo nêguretê xora, inu ki kinci gureti xora, hetê çardağa Arakeli ser vaz da. Zırçaişê Saname haybrıro tenêna biyêne berz, çêê ke dewe ra duriye, şiyêne, reştêne inu.

A dewa pıla ke kışta Arasi dera kewtêne têmiya. Hewşa verê çêverê Arakeli de kokımı, xorti u azebi, cêni 'be cuamerdi amay têare, sıgletiyê de girse biye pêda. Saname ebe şuyaru Arakel goynêne, vindbiyaişê dêyrê jibêne, berbêne.

- Roê tuiyo ke eziyet anceno ez qurbanê dêy bi Arakel can... Zibaişê xo "cano" biyêne be derg, ebe lerzaiş serê bonu ra vaydiyêne, reştêne çêu, domanê ke hewn derê kerdêne heşar.

Her ke şiyêne çêo ke bêbextiye kewta çêver, verê êyde sıgletiyê biyêne zêde.

- Torê sê bi caano, Arakel torê se bi ke to rocê şiyar di ma ser.

Arekeel!

Hama se bi bi, raştı xo çık biye?

Saname, na biyene ebe qêyde ardêne re zon:

- Eke bi şan Arakel caê nêasa. Mı va belka germa ra veciyo, şiyı koo honık. Şan de uşt ra, nia da ke çino, nêama bi. Verva şodır mı nia da çino, çino, çino. To çê ma rızna, ustina çê ma rızne!

Aram maa xora hêrs biyêne ke vengê xo bıbirno, waştêne ke kombiyaiş vıla bo. Hama, ne Saname vengê xo bırnêne, ne

ki kombiyaiş biyêne vıla. Ebe nae ki nêmendene, her ke şî kom-biyaiş biyêne sıglet, dewa ra, en cao duri ra milet amêne, kewtêne wertê. Vatena Arami sero, dormê dewe de niadaene rê, dı-hirê mordemu çar hetî ser vaz da. İnu zanêne ke şewe yaji-yaban veciyaene Arakeli xorê kerd bi adet. Qe jü het ra raştê rêça dêy nêbi, pêyser cêray ra. Xortê ke Arami ruşna bi dewa nezdiya ke waa xuya zeweciyaiye tede manena, cêray ra, amay. Î waşt bi ke bımuso hela piyê xo şiyoy, ya ki nêşiyoy lewê çêna xo. Kam zane-no? Belka heserê şano serê, şan de çüyê xo gurêto şiyoy lewê çêna xo. Hama, oca ki nêbi. Çêna dêy vat bi ke, “piyê mı hao dı serriyo na hetî ser nêamo”.

Xora ê Saneme ki zibaiş u berbiş ra helmê xo bırıya bi. Arami pêydo bese kerd, seveta veçintena pemi, kombiyaiş ra jü qelfa hetê hêgau ser berde. Kokımı serê xo çewt çardağe de mendi.

Aram goncika ke piyê xo daim sero çhok dênê, aê sero nişt ro, serê xo guret mavenê hurdimina lapanê xo, fikiriyêne. Lewê êyde Muşegö Vankıc ronışte bi, bê veng qılawuna xo antêne.

Se biyaena Arakeli sero kesi bese nêkerdêne ke çiyê de pak aqılê xora raviyarno, fıkır u gêalê xo aqıl u mantık ra hondê duri bi ke, kesi cesaret nêkerdêne ebe vengo de berz biaro re zon. Tıvacê şan de hêga de cınaura parçe kerd? Amê kiştene? Ya ki gına be ağwe ra, Arasi gurêt berd? Hama, ne verg, ne ki şêr şikiyêne seveknaoğ Arakeli parçe kero? Êy qêy bıkişê ke? Çı zerê Arakelê feqiri reşt bi kami ke? Araso ke waxtê paizi de ağwa xo xora bena şenik, ancina bena kemi, çıtur bese kêro êy bıxeneqno?

- Muşeg xoxode mılmılıya, va, ma kata şêro ke? Vacê sê bıbone? Fek ra jü fırtı düyê tutinê "gulyasari" vay dê be muyunê nê zımêl u buriyunê xuyê ke biyê çeçer, inu ser; va, bi vindi, şî koti? Yao insan thawa beno vindi, mordem zelık niyo, derzin u deştik niyo, mordem çıtur beno vindi?...

Ni qesê şin u şuyariyê ke zero pak ra vaciyê, inu adirê zerê Saname tenêna kerd gur. Ebe pesê fistanê xo hesirê çimunê xo kerdi pak, ancia dest kerd cı, taliyê Arakeli rê vêsê, jibê.

- Aramo ke tabatê xo êndi qediya bi, qariya; va, beso Mare, êndi beso! Êyra hêni asêne ke verba êy jü komplo viraziya bi. Ni komploy ra ki Muşêgo kokımo ke na biyene ra hêni rehet qesey keno, xebera dê u maa xuya ke zibaiş 'be berbişê aê ver pêro dewe nalêna, biye. Piyê xo verê coy ki bê xeber nêşi bi dewa jüye, dı-hirê roca ra têpiya pêyser nêcêra bi ra? Qêy na dolıme nia zibaiş-berbiş, şin u şia girêdaiş?

- Vijdanê to qe jan nêdano? Aramo bê iman, to mordem çê de rehet nêverda, to ver rema, şı ko, şı yaban. Ewlado bê xêr u bê vijdan!!!

Muşêg kewt maven:

- Tabat ke Sanam, tabat ke! Qeso ke tı Arami ra vana, qeso de rınd niyo. Guna Arami çıka?

Dewici bê veng biyêne vıla, çıtur ke çê Arakeli ra biyê-ne duri desinde vengo berz ra qesey kerdêne, gumanê xo ardêne ra zon.

- Se vanê wa vacê, Arasi ra qêyr kesi o nêberd.

- Hêya wulle Arasi o xeneqna..

- Nê yao, Arakel mordemê xenekiyaişi nêbi, miheqeq veciyo re kou.

- Jü vae de, çalıkê de ebe rehetiye şıyo hewn ra, hona tam hawt roc 'be hawt şewi hewn de maneno...

- Rêy welat de, hêga de hewnê xo ama bi, kewt bi ra. Eke bi bi heşar, nia da bi ke şewa, asmên astarunê zelal u paku ra pıro, vat bi, raküne, eke bi şodır, dormê ke bi roşti urzen ra. Rêyna ke bi bi heşar, nia da bi hona her ca tariyo, tiji nêveciya, ancia şı bi hewn ra. Nia hawt roc u hawt şewi tim şodır şı bi hewn ra, şan de bi bi heşar. İnam kerê ke na geym ki jü çalıke de, ya ki binê jü eskefti de merediyo ra, şıyo hewn ra, tam şêş roc u şêş şewi hewn de maneno...

- Şiyo hetê gola Sevani cıtkarên, ya ki şüaneêni kerdene, lacê xo servero coka naca de karo niyanên kerdene ra şermaiye-ne...

- Koti ra zanena ewlad?

- Eke mezani nêvan. Naca de tim kewtêne xo ver, zerê xo biyêne teng. No teğmino ke aqılı ra tenêna nezdiyo, desinde têde dewe ra bi vıla, gına be fekê her kesi ra, her ke şî bi zêde, bi gırs. Vatenê ra gore Arakeli "lacê mı ke biyo server, mırê çı? O xorê, ez xorê. Ez siya lacê xode bese nêken weşiya xo bıramine. Çüyê xo cên vecin kou. Oca de ya cıtkarên, ya ki şüaneêni ken. Naca de nêbeno, nêşikino re şerefê lacê mı. Coka ez şêrine cao de henên ke kes az u uzêmi nas mekêro", vat bi.

Çüyê xo guret bi destê xo, serê xo gurêt bi, şî bi. Way Arakel way...

Mileti êndi na hêketa ke ebe xo imiş kerda inam kerdêne, dı-hirê saati ra têpia çiyê de newe nêne pıra; "nezdiyê Eçmiyadzini de taine Arakel diyo. Arakeli rıca kerdo, 'heqa nûde dewe de qe thawa mevacê', vato". Jüyê de bini ra ki, 'ez şon Eçmiyadzin jiarê, oca de Gatağigosê Hermanistani rê ben xızmekar, domanê mı nae mêzanê, eke bızanê mıra qarînê', vato.

Her kesi heqa na biyene de çiyê de newe eştêne werte, ebe na qêyde hêkete vıraziyêne, hurêndi guretêne. Eke dormê dewe hetê seveknaoğunê qolê sindori xaftıla nêamêne guretiş, na hêkete raşti ke biyêne gırse, bingê guretêne. Verê bonê cematê dewe de, dı zabit 'be çar eskeri astorunê xora amay war. Venga Arami u zobina persberunê partiyê ke dewe derê da.

Hêketa ke imiş kerd bi bê bingê veciye. Hêketê de newiye veciyêne werte. Na ki êndi şanıke nêbiye. Raşti ki nêm saate ra têpia xebera şıae biye vıla. Arakel Aras ra vêrd bi ra bover, rema bi, şî bi welat. Eskerê ke naverê Arasi de sindor pinê, inu rêça lıngunê Arakeli u tızbiyê ke dendıkunê sıfteli ra kerd bi lako momın ra di bi, herkesi zanêne ke ni ê Arakeliyê.

Na xebera pêne xebera en xofine biye, têde ki en zaf na

xebere rê şaş mend bi. Coka her kesi raa çeunê xo gurete, qe kesi nêwaştêne ke hurenaiş 'be qeseykerdişa de ca bicêro, teğminê xo iyê bini ra vaco, fıkrunê iyê bini bızano, ya ki iyê bini ê dêy bızanê. Bevengiyê de xoriye gınê be a dewa kalekha Arasi ra.

Ebe omîd kerdena rocê welati ser ceraene, a roca xêre de Arasi ra têdine ra rew bover reştene, raunê khewiyu ra en raver ebe arabanê xuyê gauno ke hurdîmina tekerê xo çatır-çutır veng vecenê rae guretene, 1918-1920 de hama hama her dewa welati ra gına bi raa ra, ama bi naca, naca de ca guret bi. Raşti ki na dewe têareamaena tore 'be tore kınc u kol, qêyde 'be qêyde qesey kerdene biye. Her tağê, xêlê waxt ra nat rüyê xo u rengê xo seveknaiş ra xoser biye, jü dina de bine biye. Nıka êndi jümini ra biyêne nezdi, kewtêne têwerte. Nainu hona ke bar nêkerd bi nêama bi naca, jümini rê xam bi, jümini nas nêkerdêne, nıka bi bi mordemê jümini, jümini de bi bi dost u kewra.

Caunê binu de cao ke amê dina nêdekernêne, namê dewa newiye dêne we. Wertê dewe de ki ebe namo pêên nê, têyna ebe namê dewunê xuyê welati amêne naskerdene. Ze Vahano Kuronic, Arseno Musonic, Muşêgo Vankıc...

Kokıma welatê xo her roc ardêne xoviri. Hama nêthawrêne ke qalê cı bikerê. Çıke mavênê hukmatu de dostêni biye. Pêyser cêraiş 'be omud ra qal kerdiş biyêne dawa makemi, biyêne sebebê ceza.

Hama, bê be nia de ke, jü veciya bi, sindorunê hukmatu ra ravêraiş gurêt bi xo çım, şı bi "Welat".

- Way Arakel way, kokıma nia vatêne, dariyêne we şiyêne çêunê xo, serê xo şanêne ra, qılawunê xo ebe helm antêne.

- Çê to xırabe bo Arakel, çıtur şıya lewê tırkê goneweri...

Eskerunê sindorseveknaişi server Aram 'be Saname gurêt lewê xo, dewe ra bi duri.

Dewici çeunê xora veciyay teber, qelebiyay cadu, ustun u goncıkê ke binê dêsü derê inu sero nişti ro. Muşêgo Vankıc mılmılıya:

- Ero Arakelo bê aqıl to se kerd? Way ke rüyê tora Aramê feqiri ra şık kerê...

Jüyo bino ke lewê Muşegi de nişt bi ro nia qesa nê pa:

- Şık kenê, nia dana wazife ra ki erzenê. Eke naca de tek jü gama de xelege berzê, gınena quyê de hênêne ra ke, ebe hazaru mordemê baqılı biêrê ki to cıra çetin vecenê, namê ewladê xuyo wezir u naziri kerd qılêrn.

Jüyê de bini ki nia fikrê xo kerd eşkera:

- Mebo ke Arakel aqılê xo vind kêro?

Ebe na qêyde rêyna hurenaiş 'be hayleme bi pêda. Qafike werdena Arakeli zafinerê raşt asêne. Naêra qêyr gumanê nêmend bi. Mordemo ke qafika xo hurêndi de bo, mal u milkê xo, cênıya xo 'be domanunê xo pêy de ca verdano şono lewê Tırku? Xainêni keno? No fıkır Yenoka Voznıco ke serê goncika lewê Muşego Vankici de nişt bi ro, êyra veciya.

Muşegi qılawune fekê xora fişte duri, ebe nefret owo ke lewê de ronıştaewo, êyde nia da. Qariya bi, bi bi hêrs, hama nêwaşt ke hêni biaso, ebe qêydê de gıran u rehet pers kerd:

- Yenoka Kolod tı koti ra zanena ke şıyo lewê Tırku? Koti ra zanena ke xainêni kerda?

- Ma eke hêniyo qêy Aras ra vêrd ra?

- Koti ra zanena ke vêrdo ra? Eke vêrdo ra ki torê çı?

Lacê Yenok Kolodiyo ke xort u azebunê binu ra pia verê kokımu de ronışte bi, çıtur ke na vatene heşnê, ze şêytani perpeşıya, pers kerd:

- Xalo Muşeg, tora gore ke Arakel xain niyo, casusê Tırku niyo, çıko? Bolşeviko?

Rengê rüyê khal u kokımı vuriya, rengê şı, rengê ame:

- Ero Arakel dustê piyê tode bi. Rêy fekê xo ebe hurmet yake, ez tode nê, piyê tode qesey ken, Kareo Şaş. Ni qesu ra zerê Karey şikiya, waşt ke cuab cıdo. Hama, piyê dêy ust ra, lacê xuyo partizano ke vişt u phonc serriyo, sırota êyde şılpağê de hewle dê pıro, oca ra fişt be duri. Kare rêy pêyser cêra ra, ebe

xışm binê çıma ra khali de nia da:

- Tode pêydo qesey ken...

Na vatene ki hurdimina lacunê Muşegi rê çetin ame, inera biraê pili cuab da:

- De bê nika qesey bikeme!

Muşeg caê xora ust ra, va:

- Ero haydê şonime çê, pêrodaiş ra duri vınderê!

Şan de eskerê sindorseveknaşi amay, Muşego Vankıc ki çê ra gurê, berd.

Na ki jü xebera şiaê de newiye biye, kesi çiyö de niyan-ên inam nêkerdêne, coka tenêna xofın biye.

Roca bine domanunê Muşegi dest kerd cı, lacê Yenoki Kareo ke çımê xuyo jü şaş bi, coka ebe leqema Kareo Şaş nas biyêne, tehdit kerd. Hurenaişê rocê ravêri ra têpia, tepiştışê piyê xora Kareo mesul diyêne. Dewe de mordemê Karey ki qe şenik nêbi, i ki seveknaişê dêrê hazır bi.

Î xoxode ni biyaişi sero zere ra biyenê şa. Çıke, fıkrı-yaişê inu servereni ra eştişê Arami u hurêndia êy guretena Karey sero bi; ebe na qêyde ki idara dewe xodest guretena Voznic u Ercişicu guman kerdêne. Coka ze pukeleke vaê de serdın dı-hirê roci dewe guret bi binê hukmê xo.

Aram, Maa xo 'be Muşego Vankıcı ra pia berd bi Yerevan. Kokimi êndi nêveciyêne teber, serê goncıkunê xode verba tiji nêniştêne ro. Xortu ra mordemê Aram 'be Dikrani tersonik u mırozın feteliyêne, olvozê Karey ki bi bi cansıvık. Kokimi hayrê têde biyenu bi, şiyênê ser u xırabiya ke pêyniye de vecina şık kerdê, qafikê xuyê ke xora bi bi gıran hêni bê kêf, bê kêf hejnêne.

- Way Arakelo bê qafık way... Na têwerte kewtene u dış-mentiye pêro rüyê tora pêda biye. Arakeel...

Zaf çi tédıma u xaftla biyêne, pêro ki jümini ra tenêna pis bi. Hona dı-hirê roci nêvêrd bi ra ke Moşego Vankıc suke ra cêra ra. Ne kesi ra şodıro xêr, ne ki roca rinde vate, hên gıran, bê veng

u vac, dormê xode nia nêdaiş ra cadunê dewe ra vêrd ra, şî reşt çê xo, kewt zere, qe goş nêkuya be şabiyaişê kulfetê çêy ra, hêşte linge çê ra teber nêêşte.

Ïyê ke amenê diyena dêy persê xo bê cuab mendêne. Ne çiyê zanîtêne, ne ki çiyê ra xebera xo biye. Serba jü karê xo şî bi Yerevan, cêra bi ra. Pêroine zanîtêne ke hal u hêket nia niyo, hama kes ser nêkewtêne, bê veng cira biyenê duri, şiyêne.

No halê Muşêgi mesela Arakeli tenêna kerdêne giran, kerdêne pîrê siri.

Kareo Şaşi, pantolê xuyê qedifi kerd bi pay, şodır ra hata şan olvozunê xora pia verê bonê meclisê dewe de vînetêne, qesey kerdêne, leqi kerdêne, kêfê xo ardêne. Kêfê mordemi rê vatene çinêbiye. Heqa Arakeli de çiyê ke nêvacino nêverda bi. Leq 'be raştiye jümini ra cêser kerdêne rê hedil çinêbi.

Vatenê ra gorê Arakel Aras ra vêrd bi ra, veciya bi gerisunê Ağrı, kewt bi qolê Qasê Khurrmanci. Qeza 'be dewê Surmalı kerd bi talan, ocağê sola Qulpe vêsna bi, Beyazıt ra hata Erzurum, Erzurum ra hata Pasen, Pasen ra hata Aleşkert celebê mal u dawari berd bi. Mordemê ke êyra hes nêkenê nia qesey kerdêne, vaciyêne, ebe cı kêfê xo ardêne, mordemunê dêy ki xo nênenê kherriye. Hêkete nia, nia amêne mêydan, biyêne hira, biyêne qırse.

Aram 'be maa xo suke ra cêray ra. Kewtêne xo ver, bi bi mîrozîni. Ze Muşêgi inu ki qe cuabê persa kesi nêda. Aram hirê roci têdîma nêşi दौरa, zonê Sanamo geweze fek de bi bi husk. Dikran ki Yeravan ra cêra ra, ame dewe. Vatenê ra gorê o mektebê komsomoli ra eşt bi.

Çiyê de henên beno thawa? Piyê xo Hermenistanê Sovyetiyê Sosyalist ra bîremo, bikuyo bextê Tırkiya, lacê xo ki komsomol de mekteba partiye de bîmano, no çiyê de biyeno? Çiyê ke isan cîrê şaş biyêne, hata nîka Arami rê thawa nêkerdena inu biye, karta partiye 'be morê meclisê dewe hona cêbê êyde vînetêne.

Dore amê Arami ki.

Cemato ke sekreterê Komita Dormey, serverê Komita Gurê Dormey, temsilciyê Komita Dormê Eçmiyadzini u dı hirê idarakara ra vıraziya bi, dewa kıŝta Arasi de veciya. Desinde persberê partiye ra pia jü peseramaiŝ vıraŝt. Verba ŝani dest kerd be na peseramaiŝi, hata ŝewelete vıla nêbi. Peseramaiŝ wertê çar dêsude vıraziyêne, hama vengê inao berz cade de amêne hêŝnaene. Nêtrind u nêtxırabi pêro pia binê dêsi de vınet bi, goŝê xo kerd bi vit, goŝ dêne. Qeraro ke peseramaiŝ de amêne guretene pêroine ki alaquadar kerdêne.

"Arakel sale tı kor biyêne, eke merda miyanê to biŝikiyo, eke weŝa aqıl u fikir ra marum bımanêne ke zerarê to mereso ewladunê to. Hêfê Arami niyo, hêfê Dikrani niyo..."

Peseramaiŝ verba ŝodiri bi vıla, têde ŝarê dewe qeraro ke ama bi guretene, hona ke roc nêveciya bi zanêne. Aram serverêna Meclisê Dewe u azaêna Partiya Komuniste ra men kerd bi.

Sekreterê Komita Dormey nia vat bi:

- Tı azaê de partiye biya, ancia ki to çê xode jü dısmen dard bi we. Dısmenê idara Sovyeti piyê tüyo xas u rez be xo bi. To çitur wertê partiya bolŝevike de bıvındarnime?...

Aram binê qesa de nêmendêne, vatêne:

- Piyê mı dısmen nêbi. Piyê mı jü dewicê de cayil u feqır bi, jü mordemode bê wendiŝ u bê nustiŝ bi, piyê mı nêremo Tırkiya, Aras de xeneqiyo!..

Nia de, xo esto Aras.

Qêy mebo ke? Belka xo esto Aras, raŝt ki xeneqiyo. Her çıxa ke paız ağwa Arasi bena ŝenık, çhem beno bari, ancia ki caê xori têde estê.

Kılmek ra Aram wazife ra guret bi.

Meclisê dewe rê hata weçintiŝo newe lacê Yenoka Kolodi, Kareo Ŝaŝ, serverên kerdêne.

Veciyaîŝê roci ra pia dewe de çê taine ebe ŝabiayiŝ u ŝenatiye, ê tayinê ki ebe hezniye u ŝin bi pır.

- Way Arakel way, to çitur dina kerde têsêr u têtın ra? İyê ke nia vatenê, inu hêni zanîtêne ke dina têtına dewa dinera ama mêtıdan. Ne ine, ne ki Arakelo ke kes nêzaneno koti ro, êy 'be xo nêzanîtêne ke dewa ke kalekha Arasi dera, aêra zaf zaf duri, suka de mordemê pilê ke hukmatu idarê kenê, a dem de karê Arakeli, cıtkarê dewa Aleshkerti-Tidaki, ser gurinê. O Arakelo ke pêro şarê dewe qafıke ra seqet diyêne, ebe şalvar u papağa dêa sed serriya ke pırçê xo rışıyo kayê xo ardêne, karê dêy sero guriêne.

Moskova ra nota ancıyêne maqama Wezaretê Karê Teberê Cumuriyetê Tırkiyao berz. Nota de sebeb u şertê vind-biyaişê Arakeli amêne ra zon. Hukmatê Tırkiyao dost ra vaciyêne, muqavelewê ke ebe nustiş u qesa mavenê hurdımına dewleta de ceriyê, inura gore lacê Hagopi Arakel Eloyano ke verba qanuni de sujdaro, gere biêro pêguretene u pêyser bıdiyo Hukmatê Jübiyaena Cumuriyetunê Sosyalistunê Sovyeti. Hukmatê Tırkiyao dost waştına hukmatê Sovyeti hurendi ardenne de çı ke destêbera xora biêro, êy pêyser nêverdano, ebe na inam kerdena xo diplomati nota imza kerdêne, Wezirê Karê Teberê Tırkiya rê hurmet u azam xo nusnêne u cıra cuab pitêne. Tarıx, asma paiza vırêne, 1930, Moskova.

Hona dı hêşti nêverd bi ra Wezaretê Karê Teberê Tırkiya ra cuab ame, vatêne, "wezaretê ma nota şıma gurêta, Hukmatê Cumuriyetê Tırkiya wertê sindorunê xode serba diyaiş u pêyserdaena lacê Hagopi Arakel Eloyaniyo ke nota de namê xo vêreno ra, bê waxt vindi kerdene, lazımiye ano hurendi".

Hama, ne operasyonunê pêta, ne ki dozçarnaişê polisa 'be mordemê Wezaretê Karê Zerey çiyê ravêr nêberd bi. Wertê sindorê Tırkiya de qe caê de raştê reça Arakel Eloyani nêbi bi.

Hona hem sindor de, hem ki zerê welati de sae kenime, eke raştê rêça lacê Hagopi Arakel Eloyani bime, têpişnenime, pêyser danime Hukmatê Jübianê Cumuriyetê Sosyalistê Sovyeti.

Diplomato ke nota Tırkuna ke hurendia cuabi de nusiya

imza kerda, êy ki ze inu hurmet u azamê xo ard bi re zon, tarix eşt bi bine; asma paiza vîrêne, 1930, Anqara.

Moskova notawa ke têde ebe mana u qesunê diplomasi sindorê Tırkiya ra zere kewtene Arakel Eloyani bê guman diyêne, bes nêdiye, jü notawa de newiye ante. Naca de pêro delili rez kerd bi; cao ke ağwe senika, oca ra bover şiyaişê xo, kincê xuyê ke fekê çhemi de ca verda bi, inura arezewa. Delili jü ‘be jü nusnay bi, pêyser daena Arakel Eloyani rêyna rıca kerd bi. Rêyna rumetê şahsiyetê berzi rê hurmet u zobina çî...

Na dolıme cuabê Wezaretê Karê Teberê Tırkiya herêy nêkewt. İne vatêne ke nota Sovyetiya diine ma gureta, Hukmatê Meclisê Miletê Gırsê Tırkiya lacê Hagopi Arakel Eleyoniyo ke namê xo nota de vêreno ra serba dozkerdena dêy, çı ke wacım keno, tedbirê xo gureto. Saekerdışunê têdima u pêta ra tepia mara biyo ayan ke Arakel Eloyan ebe niyetê de xırab sindorê Tırkiya ra kewto zere, xo teslimê Hukmati nêkerdo, şıyo veciyo ko, xo êşto bextê jêbegunê Khurrmanca. Ebe delil, bê şık areze biyo ke, iyê ke ebe thız kerdişê İngilizo emperyalist ra verba hukmati vecinê, şıyo kewto wertê dinu.

Hukmatê Tırkiya casusê İngilizu biyena Arakel Eloyani bê şık zanitena xo ardêne re zon, angore naê ki dısmenê hurdimina dost dewleta biyena êy sero vînetêne. Bê nine qolê jêbegunê Khurrmancuno ke namê xo verêno ra, serba kiştena inu, Arakel Eleyono ke kewto wertê dine, serba pêguretena dêy, Hukmatê Cumuruyetê Tırkiya çı ke destbera xora bıêro, êy keno, nusna bi.

Zobin çıyo neweo ke pêyniya ni gurêy de vecino werte, êy sero Hukmatê Sovyetiyo ke dostê hukmatê Tırkiyao, bê xeber nêverdaena dêy ard bi re zon; rêyna, têdima hurmetê xuyê xori, dostên u zer u can ra guriyaş u çıyo bin nusna bi.

Hama, ne xebera domanunê Arakel Eloyani, cênıya xo, dost u mordemunê xuyê ke weşıya xo dewa kalekha Arasi de ramenê, ne ki xebera kesê de bini ni notawu ra çinêbiye.

Ni notay rocnamau de nêveciyêne, zerê raunê diplomasi de şiyênê, amêne.

Hama bê nia de ke dina de qe çiyê dızdiya nêmendêne. Heqa Arakeli de her roc xeberê de newiye reştêne dewa kalekha Arasi, ya ki oca de desinde taê çi imiş kerdêne.

O bê guman Khurrmancê ke sare dardo we, inura biyo be jî, dinera pia verba Hukmatê Tırku ceng dano ke hardê Hermeni u Khurrmancu Tırku ra rarêynê ke Kurdistan u Hermenistani têkalekhe de pêşanê.

Arakelo cıtkar ebe na qêyde kewtêne qılıfê de siyasi, politika dewletunê pilu de caê xo guretêne.

Na hêkete çê ‘be çê şiyêne, ebe çiyê de newê xemeliyêne, biyêne gırs, dewe ra vêrdêne ra, şiyêne dewê de bine, reştêne suku.

Ni xeberi Saname rê weş amêne. Fistanê xuyo khan guret bi xora, ze cênîya fedaiyê de şehidi ebe anor çê ‘be çê cêrêne. Hurdımına lacunê Arakeli, Aram ‘be Dikrani ke ni xeberi heşnêne, biyêne şaş, raşt nêdiyêne, pê inam nêkerdêne. Her ca u her waxt satê de rêy “ni xeberi zurê, piyê ma çhemê Arasi de xeneqiyoy” vatêne.

Weş mendena piyê xora, notaunê hukmatu de qeraman biyena êyra bê xeber, inu xover dêne ke partiye ra menbiyena xo werte ra wedariyo, coka serba pêyser gurêtena haqa xo maqamunê berzu rê têdima istida nustêne.

Dewe de qelfê Kareo Şaşi gurê gırsi kerdêne.

Rocşênu de, imkan u hedilê ke hetê idara Sovyeti ra diyê be miletî, inu sero Karey nutuqi eştêne, gırmıkê xo şanêne ro, nia qêrêne:

- Ma pêro dısmenunê sosyalizmi cênime binê lingunê xo, pelexnenime.

- Bıcê binê lingunê xo, bıpelexne, bışikne, bırijne Kareo Şaş, nia dime hata koti şona, dewıcı nia mılmıliyêne .

* * *

Arakel ra qesey kerd, pêşew u pêroc qalê dêy kerd. Çêu de, odau de qalê dêy kerd, fikrê xo êşti werte, kerdî serbest, jü ebe cı kayê xo ard, iyê bini ki kewti xover, hên qesey kerd, pêyniye de qefeliyay, vîndeti. Şenik mend bi ke xovira bo, êy rêyna her kes u her çi kerd têwerte. A serre, waxto ke vora newiye gîne hard ro, ze her waxti ebe çüyê destê xo Arakel kewt dewe. Tivana binê asmênê paki de hawt roc u hawt şewi rakewtene ra têpiya çol ra amo. Hêya, Arakel 'be xo bi. Serê xode papağê xuyo khan, şalvarê xuyê xetnî pıra bi. Çıtur ke bi bi vindi, hêni ki veciya bi werte. Têyna ebe jü ferqe, nafa bejna xo tenêna gırs asêne, sırotê xo tenêna bi bi qer, xetê rüyê xo tenêna bi bi qalınd.

Ame, goncıka verê çê xo sero nişt ro, çüyê xo guret mavenê qorunê xo, çesikê tutnî vet, dest kerd be terapiştena jü çığara.

- Arakel ame...

- Arakel amo...

- Arakeel...

Desinde zırçaiş 'be hayleme ra dewe zıngê. Saname hata ke boverê gilê dewe ra vaz da amê reşte çê xo, domanê xo hata ke merkezê dormi ra amay, Qolê Sindorseveknaışi 'be Karey amay, ebe tomosfera çar tekerine Arakel gurêt, berd. Hata ke eskerê aspari vîneti, pêyser racêraena inu emr kerde, domanunê dewe tomofile dime vaz da. Dewe rêyna kewte têwerte. Zêderiye goşunê xorê inam nêkerdenê. Jümini ra nia pers kerdêne:

- To ebe çımunê xo di?

- Hêya, mı ebe çımunê xo di. Serê na goncike de nişt bi ro, çığara piştêne tera.

- To ki di?

- Mı di.

- Ma to? Ma to ki...?

- Mı ki, mı ki, hêya mı ki...

Dewicu ra iyê ke o nêdi bi, tivana jü dinawa de gırse kerd

bi vindi. Êndi Arakel bi bi qeremanê destani. Hela nia de! Ze asma binê hewru seke asa bi, hêni ki werte ra bi bi vindi. Taê dewica guman kerdêne ke Arakel berdo serdarenia sindor seveknaîşi, taine vatêne berdo Yeravan, zêderiye ki inam kerdêne ke o raşt raşt berdo Moskova.

Dı hirê saati ra têpia, Yeravan ra Tiflis, Îdara Siyasiyê Hukmatê Kafkasiyo Federal rê, Tiflis ra Moskova, Hukmatê Jübiyena Sovyeti rê, Yerevan ra Moskova, Qomiserêna Karê Teberi rê, Serdareniya Qolê Sindorseveknaîşi ra Daira Siyasiyê Dewleta Jübiyena Sovyeti u Qomiserena Karê Teberi rê telgrafi ebe şifre anciyêne. Ni telgrafu têdine de qalê tek jü çi biyêne. Arakel Eloyan ama bi diyene. Pêro telunê telefoni de namê Arakeli waniyêne, vîngêne.

LETÊ HIRÊINE

Serverê Îdara Siyasiyê Dewleta Hermenistani oda xode nişt bi ro, mufetişu pinitêne, bê tabat bi. Gunê ebe şifre neticê ifada Arakel Eloyani desinde persberê xuyo ke Tiflis de nişeno ro biresnêne êy.

No mordemo ke sindorê dewlete dızdiya, bê izne vêrd bi ra, şî bi kewt bi wertê Khurrmancunê ke Tırkiya de sere dardo we, qêy ebe waştena xo cêra bi ra, pêyser ama bi Hermenistanê Sovyeti, na raştiye hem server ‘be xo, hem ki pêro phoştdarê dêy kerdêne şaş.

Înu waştêne ke pêynia gamunê êyde senê fikrê de qefçıl wedardaewo, çitur mesulê seveknaena dewlete xapneno, araze kerê.

Xebera ke cor ra ama bi nia biye, “alaqa Arakeli ‘be casusunê İngilizu esta”. Amêne zanaene ke iyê ke karo nianên kenê têyna niye. Hela nia dime alaqa Arakel Eloyani ‘be olvonzunê dêy jü ‘be jü vecina werte?

Çıxa ke müfetişi herêy kewtêne, bêtabatêna serveri ki hondaê biyêne zêde. Rew rew saate de nia dêne, têdima cığara dêkernêne, her jü ra jü firte antêne, dima wertê wele de şaynêne we.

Nia kerdena dêy xover kewtene ra nêbiye. O hata ke bi bi serverê Îdara Siyasiyê Cumhuriyetê Hermenistani, ni kari ra zaf karê gırsi ard bi hurendi. Haylemê xo xover kewtene ra nêbi, ê dêy, hostao ke karê xo rew u pak qedênaiş ra hes keno, bêtabatêniya dêy biye. Lerze kerdişê amirunê xora qariyêne.

Zanino ke gorê kêfê xo muamele kerdena wairê kari weşê hostay ra nêşona. Efendim nia bîderzê, nia bîke, hondê kilm bo, hondê derg bo...

Naca de ki êyni çiyê bê tham bi.

Persa gırse cor hal kerd bi, naine rê ki werte vetena detaê kari mend bi. Cor ra xebere ama bi ke, gumanê alaqa casusunê Îngiliz 'be Eloyani sero xori, xori vînderê, netice inurê rapor kerê. Arakel wairê çîqa tebdil u tecrübey bo ke, naverê Arasi ra şebekê casusunê Îngilizi de alaqa girê do. O Arakelo ke rüyê mekteb u medrese nêdi bi, domanunê dêra jü wertê partiye de bi, o bin ki azaê komsomol u musnayoğê mektebê partiye bi.

Serverê Îdara Siyasiyê Dewlete ni şîkê xo kesi ra areze nêkerdene, ebe alaqê de gırse nustê ifada verêna dewicê enter-esani pinutêne.

Hirê müfetişi binê bojiyê xode dosyaê xo, xaftla kewti zere. Ver de ebe gamunê gırana mordemo zar u bejne kilm u şiao ke "hosta" name kerd bi, amêne. Vatena ra gore hostaê karê tef-tişi, ta waxtê serrunê cengê zeri de, dormê zımê Kafkasya de gurê nianêni kerd bi, cıra hosta vatene weşê êyra şiyêne. Daim ê waxtu ra qal kerdêne, ebe na qêyde waştêne ke çî mordemo de bê xetao, aê ispat kero.

Serveri ebe işaretê desti ronıştena inu salix dê. Masa serveri ra tenê duri nişti ro. Pers nêkerdene ra ki fam biyêne ke pêynia dozkerdena verêne bes nêbiye. Ancia ki serveri qesey kerdena inu waşte.

- Goş nan re şîma ser...

Qına cigara xo mavenê didanunê xode kerde phan. Nêwaştêne ke hersê xo kesi ra biaso. "Hostay" qesey kerd:

- Tek jü qesa fek ra nêvecina. Ya xêgo, ya ki fetbazo, beno ke jüyo de hilebaz bo.

- Gorê to nainura kamciyo?

- Serba cuab daena na perse mirê waxt lazîmo. 1919 de Gislavodsk de jü dewico de hawtay serre ardê lewê mî...

Serveri nêverda ke qal kêro, qesa fek de bîrnê.

- Waxtê de bin qalê a mesela kena. Nîka cuabê persa mî bîde. Eloyan xêgo, ya ki hilebazo? "Hostay" va ke:

- Her çîqa ke hilebaz biyene ra şîkê mî esto ki, nîka bese nêken thawa vacine. O dewîco ke mî cîra qal kerd, êy ki waştê-ne ke kayê de ze nêy kay kêro, hama...

Serveri tenê vengo berz ra va ke:

- Aê ca verde.

"Hostao" kîlm u qîc ancîa ro qîlîfê xo, çîmê xuyê ke xora qîcê tenêna bi qîc, bi qîc, bi qasê jû nuke. Nafa, mordemo diino ke weş u waro, lesa xuya gîrse 'be sîrota xuya goştine ra rînd aseno, xo çarna dêy.

- Tî se vano? O mordemo dewîc xêgo, ya ki hilebazo?

- Gorê fikrê mî, o ne xêgo, ne ki hilebazo.

- Eke hêni niyo, ma çîko?

- Jû dewîcê de halê xuyo.

Serveri mufetişê hirêino ke çîmverê xo estê, zafzangoğ, heyder u kamîl aseno, êyra pers kerd:

- Ma fikrê tora gore?

- Eke raştâ Heqî persena, ez gere ke şaşbiyaişê xo îtiraf kêri. O mordemo ke wendiş u nustiş ra marumo, qe ke nê mîrê ze persa bê cuabo.

- Ancîa ki se vano? Qêy şewe sindor ra dîzdiya vêrdo ra bover, şîyo Tîrkiya?

"Hostay" ancîa xo eşt ver:

- Çîyo hênen vano ke huyaişê kerga potiyê 'be cî êno.

Serveri xo zor guret pê, perpeşiya, waşt ke qurnazên bîkêro:

- Ma huyaişê dikunê ze to ki nêano?

Serveri ra weş asaene rê ebe xo ki kay kerd, va:

- Çîtur nêano?

- Se vano? Qêy remo?

- Vano, mî hesreta welatê xo antêne, hesreta welati ze

kile gına bi zerê miro, coka şiyune, mı di, pêyser amune...

Zerê serveri ra taê çi qurfiya, perpeşiya.

- Hêni bese keno şıma xapneno, hondê qurnazo?

- O xo xapneno. Ez zanen êy çitur bîdi qesey kerdene. Jü rêy Vladikafkastay jü temsilkarê zabitê Ordîyê Sıpey ard bi lewê mî...

Serveri na dolime ki nêverda qalê meselê xo bıkeru.

Ust ra pay, ceketê xo kerd raşt, emır da:

- Eloyani biarê naca!

Mufetişu ra dı tena vaz da teber. "Hosta" hurendia xode mend. Server oda de rêy na hetî ser, rêy a hetî şiyêne, amêne, ne dêyde nia dêne, ne ki goş re êy dêne. Hama, êy qalê zabitê Ordîyê Sıpey kerdêne, çitur o do qesey kerdêne, kayê dêy çitur veto werte, ebe na qêyde Serko Orçonikitze u Serge Girov çitur rêyno, ardêne ra zon.

Serverê İdara Siyasiyê Dewleta Cumhuriyetê Hermenistani vînet. Xo çarna be "hostay", bînê çımu ra xofin qaytê cı bi. Waxtê hên bê lewiyaiş vînetene ra têpia, halo de rehet u samimi da rüyê xo, gıran gıran vaciya:

- Raşt? Eke tı Arşo Cameryan ez ki Haygaz Şavarşyan nêbiyêne, halê newdariye se biyêne?

- Leqi kena, çıko? hêni vaciya Arşo Cameryan. Nıka, nas u dustê serveri biyene, hal u mecalê êy tenêna kerdêne serbest.

Hama, Haygaz na demo pêên de tenê bi bi serdın, bi bi çetın. Wazifa Qomiserêniya Qomi ra dime bi bi bürokrat.

- Leqi kena? va, persa xuya verêne rêyna dekerne.

Server, rêyna perpeşiya.

- Raşt van.

- Na demo pêên de leq 'be raşt a to bese nêken jümini ra ceser bîfine.

- Suj kami dero? Vace nia dime, va ke serveri. Taê çiya bese nêkena jümini ra cêser fiyê, ez ki vinen.

- Hela nia de, a senê qesawa tı vana?

A qesa sero mufetişu Arakel Eloyan ard zere. Jüyo de leseğirs u hêybetın bi. Şalvarê xo pıra, serê de ki papağa xuya khana her waxti biye. Xo şaş kerd bi, hêni dormê xode nia dêne. Rüyê xode fetbazên ra qe çiyê nêasêne. Tepiştoğê siyasi xo şaş kerd bi. Hata wertê oda ame, papağa ke qafike seroa vete, lesa hêybetine verê serveri de ebe rûmet kerde çewt. Aêra têpia ancia dorme xode nia da, o bino ke oca ronîşte bi nas kerd, xo pê nêgu-rêt, perpeşiya.

Emir kerd ke ronîşo. Sandali sero nişt ro, papağa xo ki nêre zaniyê xo ser.

Mufetişo ke lese ra gırs u xorto, servero ke bê veng Arakeli de ni dano, musna be cı, goş de cıra va ke:

- Pilê mao.

Serveri ebe kêf pers kerd:

- Dema ke Arakel Eloyan tiya?

- Şimarê weş biêrone, Arakel Eloyan ezune, vatena xode nêzan qêy rüyê xo huyia.

- Çıka, çı kesa?

- Çı bi? Dewic u reçberê de halê xuyane.

- Qe biya Taşnak, ya ki Hincak?

- Nê qurban, ez qê hêni nêbiyune. Lacê dedê mı Manuk Hincakyan bi.

- O Manuk koti maneno?

- Manuk qe caê nêmaneno. Manuk waxtê mesela Koê Nibadi de amo pêguretene, Sultani o berdo Erzurum, oca eşto dare.

- Çı waxt bi?

- Vist u phonc, hiris serre ravêr. Sero lauke ki vaciya.

- Lauka çınay?

- A biyene sero lauke imiş kerda...

- Qesê lauke ênê re to viri, eke ênê re to viri vace, goş dime!

- Tabi ke ênê re mı viri, çitur mêrê re mı viri? va, ze dengbêja destê xo êşt pê goşê xo, ebe vengê de qalind dest kerd

be lauke.

“Serra hazar u newse u çarine qediye
Jü qolê de Hıncakyani sindor ra kewt zere
Aşira Celaliyu têde pia çheke gurete”

Mufetiş ‘be serveri şaş mendi, jümini de nia da, huyiyay,
serveri lauke lete de birnê, va:

- Qesa, têyna qesunê lauke vace.

- Lauka na, qesey têyna nêvacine ke.

“Hosta” kewt maven:

- Tı rêy mîde nia de! Qêy xo nana re bomeni?

Serveri rêy êyde, çitur ke qaytê domana benê ke bitersnê,
hêni têy nia da u Uruski taê çi cıra va.

Arakel şî ser ke, mesuli rüyê êyra jümini ra qesunê gir-
ana vanê.

- Artistên keno, olvoz Haygaz Şavarşyan, wulle fetbazên
keno. Eke raşt nêvan ez Arşo Cameryan nêbine.

Serveri va:

- Se beno bibo tı ancia hêni Arşo Cameryan manena.

Dıma xo çarna Arakeli, pers kerd:

- Dêma ke 1904 de bi?

Arakel Savarşyan rê ze qêydo ke Cameryani cîrê salix da
bi nêasêne. O ebe lesa xuya hêybetine, ebe buri u zimelunê xuyê
qalindê ke düyê ciğara ra biyê çeçer, ebe beçikunê qalında u lapa
xuya girse, ze dewicê de ecaib nêbi. Ne şî bi re dewicê de hile-
kar u fetbazi, ne ki mufetişo ke çımverê xo bi, zafzanoğ asêne,
ze vatena êy şî bi re mordemo de persa bê cuabe.

- Nao demake çavuşo Hermeni Lawrens?

Hêni gêal kerd u ebe na muqayese huyia. Lawrens dîlq ra
be dîlq, şikil ra be şikil vuriyêne, ge biyêne şexê Arapî, ge biyê-
ne prenso Ewropaic. Tıvacê Arakel Eloyan pîrên vurno, nika
kewto dîlqê dewicê de Hermeniyo feqir u budalay ke ma pê
bıxapno? Şiklê dêo de bin, qılıf u qarekterê xuyo de bin esto?

Bese keno zobina kincu bicêro xora, hurendia na papağa parçê-purçey de foter, hurendia çarixu de postalê bereqini?

Mavêno de derg ra dima, server ze dostê de khani perpeşiya, Arakeli ra pers kerd:

- Çend serriya Arakel Eloyan?

- Çend serre?

- Hêya.

- Cengê Der Hugasi de zur nêbone wertê 12-14 serri de biyune.

Serveri xoxode taê hesab kerd:

- Demake 65-66 serriya.

- Torê weş biêrone, hondê estune.

- Oca, welatê xode çı kar u gurê kerdêne?

- Ma seveknaoğê hegau bime, cıtkar bime ağaê mı.

- Ma goçeriye ra têpia, na dewe de?

- Mı va ya, cıtkar.

- Nıka?

- Lewê şıma derune, ronıştea. Nıka hêsirê şımaune.

Ancia mavênê de derg diya be cı. Papağa Arakeli serê zani ra ginê be hard ro. Xo kerd çewt, hard ra gurete, ebe halo de ecaib serveri de nia da, bê mane perpeşiya.

Nae sero serveri rêyna dest kerd be qesey kerdiş:

- Arakel Eloyan!

Arakeli nia cuab da cı:

- Emır ke!

- De hade nıka vace ke kami tı ruşna Tırkiya? Cuabo ke tı dana na persa mı, raşt ya ki ğelet qesey kerdena to veceno werte. Kami tı ruşna Tırkiya?

Arakeli serveri de rêy nia da, fıkrıya, jü helmê de xori ant:

- Kami ez ruşna?

- Hêya.

- Zerê mı. Zerê mı mira va, haydê şo Arakel, şo welatê

xo bivine! Naca de gunekar zerê mîno.

- Dedo Arakel...

- Emîr ke ez qurban.

- Mî mexapne Dedo Arakel...

- Eke xapnena hêfê mîn u çê mî bo, hem ki hazar rêy..

- Ma qêy şiya Tırkiya?

- Welat kewt bi mî viri.

- Serba hesrete isan şono...?

- Şono.

- Ma eke hêniyo qêy ê bini nêşi, tî şiya?

- Zerê mî bê tebato, zerê ê binu pêto...

- Ma qêy cêra ra...?

- Qomê mî naca dero, çê u kulfetê mî naca ro.

Hermenistan nîka nacao...

- Eke nîka Hermenistan nacao, oca de çî kar u gurê to bi, pers kerd serveri.

- Zerê mîra pers ke ez qurban...

- Îsan ebe zerê xo, ya ki ebe aqlê xo kar keno?

- Mî rüyê mekteb u medresa nêdiyo, zerê mî ki weset u qesa ra fam nêkeno. Hesrete ke gînê zerê mîro rae ra vecin, rae ra ke veciya ne sindor, ne ki qanun yeno ra mî viri...

Serveri her qesa dêy ebe diqat goş dêne, reng u vuriyaişê rû, niadaîş u lewiyaişê dêy jû 'be jû sêr kerdêne. Dîma ki ebe cerebnaişê cîrê wesêti kerdêne:

- Lazîmo ke a hesrete xovira bo.

- Xovira nêbena, ebe qerarê de mîqerem xaftla nîa cuab da cî Arakeli.

- Beno ke tî xovira mekerê, hama domanê to, azo neweo ke beno pil xovira keno...

Arakeli, xori, xori zerê xo ant we, va:

- Înam nêken. Hesrete adîro ke binê wela tendure de mendo, ze dêa. Nêasena, tîvana şiya xora. Tendure biya serdîn. Hama, wela tendure ke tewdiye tîramî asenâ, bereqîna. Tîramî

nêşona xora, manena. Adır adeleto, bê merdeno. Hesrete ki ze adır nêmirana. Azo newe hona kheweo, xamo, hata ke kheweo kokê xo hitê, çî waxt ke roiya, bi pil beno têşan... hesrete têşaniya.

Serveri qesa dêy nêbirmêne, Arakeli ki qesey kerdêne. Qe waxtê hondaê qesey nêkerd bi, mucil nêbi bi. Zerê xuyo ke dades serriyo bi bi pır, nıka kerdêne thal.

Bêvengiyê de kılme ra tepia Arakeli hedile diye, serveri ra pers kerd:

- Qusır de nia mede olvoz, ma tı koti rawa?

Serveri na perse bê waxt di bi ke, perpeşiya:

- Nıka ki dora perskerdişî ama to, pi u khalikê mı Erzurumicê.

- Heew, Arakel şaş mend. Alaşkertê ma ki vilayetê Erzurumi ra girêdae bi. Dêmake Erzurum rawa? Ez hêyranê ağwa Erzurumiya serdine bine. Ez qurban, ağwa Çewlige qe nêkuna to viri?

Serveri nıka bê veng düê cığara xo antêne, fikiriyêne. Hêni asanê ke binê teşirê Arakeli de mendo.

Nafa ki Arakeli bê vinitene qesey kerd:

- Khurrmancê ke ez nasken, ina mıra va ke, mordemê Hukmatê Kemali serba pêgurêtena mı fetelinê. Mıra va ke, Stalini Kemali ra vato, "to ke Arakel da, da..., nêda cengê mı tode esto". Ez ke a xebere hêşiyune pê, mı va, rüyê mıra qêy ceng biveciyo, qêy goni birijiyoy, ustune ra, rew ra amune. Xora ez pêyser cêrêne ra, hama a xebere ke hêşiyane pê rocê raver ra ustune ra, amune.

Arakeli zaniyê xo ardi têlewe, qesey nêkerd.

Serveri 'be mufetişu waxtê de derg ra nat jümini de Uruski qesey kerdêne. Arakeli hêni ebe diqat dine de nia dêne ke, kes ke mezano, vano, o vatenunê inu fam keno.

Serveri waxtê de derg qesey kerdene ra têpia va ke:

- Dedo Arakel, oca de to çî ke diyo, çî ke hesiya pê, kami

de çı qesey kerdo, şiya koti, qalê pêroine bike ke olvozi binusnê.
Bi dedo?

Arakel ust ra pay, lesa xuya hêybetine rêyna verê serveri de kerde çewt. Tivana berbiş ra çimê xo bi bi pır, lewê xo nıci-fiyêne.

- Ronişe, ronişe dêmake ma hemfikirime. Qe çiyê, hama qe çiyê xovira meke! Soz dana?

- Soz ki dan, sond ki wen qurban.

- Eke hêniyo nıka şêrê.

Tivana raver ra musna bi cı, Arakeli ki mufetişu ra pia çing da, ust ra pay. Server ame nezdiye Arakeli, destê dêy pêgurêt. Êy hêni zana ke destê mordemê de kemerini lapa xode gureto pê, şidêno.

Aêra dıma i bina têyna dest kerd be ifada Arakeli guretene.

LETÊ ÇARINE

Înu waşt bi ke jü 'be jü her çi biaro re zon; gama ke eşt bi, lewê kamci kemer u pul ra vêrdi bi ra, binê kamci kemera pile de kerd bi şodır, kamci dere u çhem de ağwe kerd bi xora, kamci hêywan raştê cı ama bi, çınay sero fikiriya bi, çi heşiya bi pê, şiyaene rê kêy, racêraene rê kêy qerar da bi cı? Çı werd bi, çi şımit bi?

Zafbiyena persu her ke şiyêne karê Arakeli kerdêne çetın. Qafike de her çi bi bi têsêr u têbin, biyaişi kewt bi têtewerte, roca xuya roşti bi bi tari, asmêno kewe şı bi, hewrê şıay ceriya bi ser. Tamaşe, tamaşe mufetişu de nia dêne, teqete ra kewt bi. Înu ki qelem u xetê xo gurêt bi xo ver, fekê Arakeli de nia dêne.

Dı-hirê rêy waşt ke mesela biaro re zon, pa mend. Dıma dest kerd cı:

- Peşewe Aras ra vêrda re bover, a şewe Deştê Sarmaluyê xo pêy de verdê, qe kes raştê mı nêbi, ez ke reştune pulê Aladaği hona roşti nêgina bi pıro, mı xo mavenê kemerunê gırsu de dard we, şewa bine reştune pêşê Koê Nibadi, reştune welat.

Arşo Cameryani qesa dêy tum fek de birmêne:

- Nêbi, nêbi... Yao hela vınde, çi hêni ebe vazdaene şona. Nêşona ser ke ma tora jü 'be jü qalê her çi wazenime? Kêy to şiyena ocay kerde be serê xo, kami de qesey kerd, kam aqıl da to?

- Mı 'be xo qerar da cı. Mı zobina kesi ra thawa pers nêkerd.

- Nêbi, va Cameryani, qesa dêy rêyna fek de birmê.

Hurdımına mufetişunê binu Arşo Dzemeryan ra minete kerdê ke kokimi rehet verdo, wa çitur zano hêni biaro re zon ke i binusnê, dıma wacım ke kerd rêyna persu pers kerê, ebe na qêyde ravêr şêrê.

- Eke hêniyo qal ke Eloyan! Biraê xorê, domanunê xo u mordemunê xorê çitur ke qal kena hêni qal ke.

Reçber Arakeli rê na biye be eziyeto de giran? Hem ki senê eziyet?

... Arakeli sond werdê. Heq canê mı bıcêro ne ke a hetî ser şiyene qe aqılê mıra nêvêrdêne ra.

Êy hesreta welati ontêne, adır kewtêne zerê dêy, vêşnêne, pızırnêne, her şewe hewnê xode welat diyêne, ğuraisê Firati goşê ra şiyêne, ancia ki şodırane, hona ke tiji nêveciya, hewn ra ke uştêne ra, çitur ke çımê xo kerdêne ra, verê coy koê welatiyê ke verba dêy tikbiyaiye, diyêne. Serê kounê beleku ra raê ke tıro şonê welat bi, ancia ki welat şiyaêne aqılê êyra nêvêrdêne ra. Hewn nêkewtêne çımunê dêy, qe rüyê rehetiye nêdiyêne.

Oca ama bi dina, phoncas serre kounê ocay ra, kemer, tırr u deşta ocay ra feteliya bi, hama çı fayde ke des u phonc serriyo welatê xora veciya bi. Tam desu phonc serriyo mezelê ma u piyê xo, ê mezelê bumbarekê ke kemerunê inu sero nıka mılauni fetelinê, nêdi bi. Des u phonc serriyo ke Manastırê Hovanao ke pêşê Koê Nibadi de çend rêy qom tertele ra xelesna bi ra, nêdi bi, ağwa dea serdına ke ze şerbetiya, aera jü dılope bone ki nêşımıt bi, tırrunê çiçegına sero nêmerediya bi ra, waxtê amnani ağwa Firatiya zelale de azne nêkerd bi. Hêya kewtêne viri, hama jü rêy bone ki mal u milkê xo, zav u zêçê xo, cêniya xo ca verdaene u bover şiyene aqılê xora nêvêrna bi ra. Arakel ke zur keno can u roê xora bıbo.

Hêya ê mao, ê mao, hama ser ro pencê ejdiyari esto, dewi ginê pıro, rıjiyê, biyê pagi, manastiri ceriyê be binê lıngu, hêgay biyê kort, ray vasê yabani 'be têliye ra amê piştêne, astukê Hermeniyu nêdariyê we, binê tiji de tebera mendê, şêro çı bivi-

no? Şêro se bikero? Ne şiyaene sero fikirîya bi, ne jü de qesey kerd bi, ne ki kesi aqıl da bi cı. Rocê şan ra çüyê xo guret bi xo dest, veciya bi teber. Her ca ebe roştiya aşme bi bi roşti. Ararat çımunê Arakeli ver de bereqiyêne, gabanê Ketugi bi bi ra. Koy bi bi nezdi, hêni bi bi nezdi ke, ama bi verê Arakeli de vîneti bi. Ğuraisê phêlunê Arasi goş ra şiyêne. Serê jü puli de çhok da, têy nia da, nia da, hêni heserê şana cı, fikirîya. Asmêni ra asma zerde êyde nia dêne, huyiêne, thêyru wendêne, Aras giran giran ğurêne. Dina amêne çımunê Arakeli ra kewtêne zerê dêy, zerrya êy kerdêne pır, têde vengê serê na dina goş ro şiyêne. Jü ki... eke Arakel biaro re zon beno ke pê inam nêkene, itiqatê şıma çino, hama hardo dewres 'be asmên, non 'be şerab, heqo ke daim u qaimo şahad bo ke, tijiya vîzeri u ewroy, goniya şehidu 'be derguşê masum u paki şahad bene ke Arakel raşt vano. Xaftla asmên ra, ya ki zerê zerrîya xora jü veng hêşiyune pê, mîra va ke:

- Urze ra pay Arakel, urze şo welat...

Les a Arakeli lertzê, dest u paê xo rıçıfıyay, zerê dêy wertê ters u tengiye de mend. Teber ra hazar u jü şewe viyarna bi ra, hama qe jü rêy ki dec u tersê de nianên nêgina bi zerê êyra.

Goşê xo kerd bi ra. Veng rêyna dekeriya.

- Meterse Arakel... De hade raurze, herêy mekuye... Raa to derga, şewe ki kılma...

Rêyna:

- Arakel, Arakel...

Arşo Cameryani tabat nêkerd:

- Hışke yao! Hewn vinena, çıko, ya ki ebe ma kayê xo ana? Êndi beso, rêy ki xeğiya xo ca verde.

Şewqo ke rüyê Arakeli ra bi, bi vindi, şî. Zer u can ra, bê dubara qalkerdêna tabiyê şaiye we, şıye. Ebe nefret lesa Cameryania qıç u qole de nia da.

Olvoz, ez dustê piyê to derune, çitur tı mîra vana xêğ?

Arşo Ardemoviç Cameryan tenêna bi har, bi gur:

- Çiyô ke tı qesey kena bê maneo, coka. Ma torê hurmet kenime, tı ki... De êndi derg meke, waxtê ma nêmend, çı biyo ê vace, eke nêvana, eke nêvana tı zana haal!

Ust ra, Arakelo ke pay rao, ame lewê dêy, gırmıka xuya raşte nezdıyê sırota dêyde şıdênê, şanê ra. Cıtkaro ke lesa xo ze dêvi gırs biye, ni mordemo kılm u çımê qıci de nia da, cıra tersa. Dêyra nêtersêne, tersê xo, xo pê nêguretene u çiyê de xırab kerdene ra bi. Belao ke vanê nia xobexo yeno, ebe zor pıloşino vilê şisani ro, gunê isan haydarê xo bo, bela ra duri vınde ro, xo cıra bışevekno.

- Ronişel!

Cameryan pêyser şı bi caê xo. Arakel gıran-gıran nişt ro. Cameryani emır kerd, va:

- De hade qal ke! Êndi beso, zur u imiş kerdene ca verde..

Eke kayê xo bıramê to çerme ken...

Rüyê xo halê mordemê de bê guman u bê omıdo ke weşiya xora remeno, hêni bi mirozın, şewqê xo şikiya, bê mane perpeşiya:

- Şiyune, welatê xo di, mezela piyê xo phaçi kerde, ebe ağwa çemê mawa weşe rüyê xo şüt, çê mıno ke biyo pag, çardağa dêyde niştune ro, zere ra berbune, hesreta xo viyarnê, amune. Nıka eke wazena bıkıse, wazena weşa weş bike bıne hardi. Ez êndi nêtersen... Şımarê qe qalê jü çi ki nêken. Çermê mı serde kena, se kena tı zana? Çermê mı helesiyo ro, amo hedê merdêne, êndi thaway rê nêbeno. Qalê qe jü çi ki nêken...

Na qesa sero Arşo Cameryani hurendia xora çing da, ame verê Arakeli de bi tik, gırmıka xo verê sırota dêde şanê ra, zırça:

- Dêmake hêniyo? İfada daene red kena ha? Jêbeg...

- Hêya red ken.

- Dêmake hêniyo? İfada daene red kena ha?

Gırmıka xo rêyna verê sırota Arakeli de şanê ra, rêyna zırça:

- Mordemo jêbeg!

- Hêya red ken.

Cameryan zirça:

-Red kena? va u gırmıka xo ebe têde qeweta xo çenıka Arakeli de dê pıro.

Mufetişê bini kewti werte, o pêyser ant, jüminê de Uruski taê çi qesey kerd, qariyay. Arakel tıvana qe thawa nêbiyo, hêni rehet hurendia xode vınetêne. Waxto ke gırmıke gına bi çenıke ra ki qafıka xuya gırane pêyser nêant bi. Têyna rengo rüyê xo şı bi, şewlê çımunê xo bi bi vindi, rü ra tebesümê de bê mane u bê zerri amêne wendene.

Mufetişê pili de jü rêy nia da, caê xode bê veng, ze kemere mend. Dıma lewê xo lewıyay. Çımê xo çarnay be çımunê Cameryaniyê qıckeke, ebe vengo de xori qesey kerd, vatena xo zar-zor amêne hêsnaene:

- Emrê to derg bo, teqate ra mekuyêne. Eke zobina marifetê u hunerê to ke esto bimusne, bivinime... Xori, xori zerê xo antenê ra têpiya bê leqi pers kerd:

- Tı Hermeniya ya ki eskerê Tırkiya?

- Zêde qesey meke, nia de... va Arşo Cameryani ebe vengê xuyo zar.

- Qesey bıkêri se beno? Dana muro? Pıro de.. Jü doman ki bese keno mıra do. Qeweta to çıka ke mırê se bo? Xora qasê varıka, eke to ebe lapa xo bışedinine ağwa to vecına.

Pençerunê oda ra tiji kewte zere. Herhal hata a waxt teber ra hewa hewrên bi. Nıka asmên bi bi ra. Arakeli roştiya tiji de nia da, rêy kelegırı bi. Pençere ra jü lızna asmêniya de qıckeke asêne, hên ke bereqiyêne, hêni ke roşti dêne. Hêya, pençero qıc ra jü lızna de asmêni asêne, hama, Arakeli ğêalê xode pêro dina diyêne. Êy ğêalê xode deştê hıraê ke tiji sero şewle dana, diyêne, tum u mergu de celebi çerdêne, astori hırrêne, miy pêşê koa ra bi bi vıla, şüani bılura xo cınıtêne.

Ma ebe xo koti bi? Ama bi, gına bi koti ro? No jü hewn bi, ya ki raştiye biye?

Mufetişu jümini de ebe hêrs Uruski taê çi qesey kerdêne. Êy cira thawa fam nêkerdêne. Zerê xo bi bi pır, xora vêrd bi ra, hêni hard de, zerekê ke wertê roşti de azne kenê, inude nia dêne. Ko u gerisê teberi, weşiya zıme u ververê rociya ke naver u boverê Arasi de jümini ra ama vıснаene, ardêne çımunê xo ver. Biyeni bi bi, şiyeni ki şî bi, pêyser nêamêne. Eke hêniyo qêy nia adır bıgino mordemi ro, bivêsnô? Nıka êndi se beno wa bibo. Merdene ra têpia ne zulm, ne ki ters bi. Eke hêniyo qêy xo bikêrê wairê guna, zuri ra raşt, raşti ra zur vaco? Hondê ke tıbarê Aram u Dıkrani mebo vindi, rêyna inura şık mekerê... Tek u têyna naerê kewtêne xo ver.

Zerê ni hirê asmu de çend rêy nia Aram 'be Dıkrani ama bi êy viri. Çıtur piyo ke çê xora duri, wertê bela u qeday de hesreta domanunê xo oncenu, hêni domanê xuyê ke çê derê ardenê xo viri. Hama, koti ra bızanıtêne ke ebe na kerdena xo zerarê xo reseno domanunê xo.

Welatê xo kewt bi viri, coka şî bi, naera çî zerarê xo reştêne hukmatu ke... Ancax nıka şiyêne ser ke pêro kerdênê xo serba domanunê xo qefçıl bi, qe rınd nêbi. Na ki ancax gırmıka ke Arşo Cameryan ra werda, aêra têpiya fam kerd bi. Êndi serba xo qe nêkewtêne xo ver, se beno wa bibo, koti de ke barıyo oca de bıvısıyo.

Mufetişi uşti ra. İnura uyo ke en xort asêno, êy va ke, ifada guretene erziya be roca bine. Cendermeê ke Arakel ard bi, inura dı tenêy kewti zere. Çıtur ke ard bi naca, ama bi ke êy hêni ki pêyser berê.

Arakeli a şewe tim hewni diy. Şiyêne welat, hama nafa qom 'be hukmat ra pia şiyêne, pêyatiye, ebe erebanê gau, ebe astoru, ebe makinu...

Traktori ard bi. Pêy de düyê de hewz verdêne ra u deşta Alaşkerti ramıtenê; fekê Fırati de, darê ke imişê xo êndi bi bi rêz, nezdiyê inude çalê xori kınıtêne.

Hezaziya khewiye ra treni amêne, şiyêne, qorna cınıtêne,

rae dêne jümini. O ki çüyê xo doş ra pulê Tidaki ra devacêr amêne war, amêne hezaziye. Hama hama her ca ebe kheriyunê miyunê sıpiyu bi bi pır. Ni hêywani pêro xemeliyae bi, vile ra purçiki darde kerde bi, pize u çarê têdine rengo sur, hewz u khewe ra ama bi boax kerdene. Kupê ağwe doş de çênê dewe pul ra amêne war, lauki vatêne. Cor asmêno bê hewr u khıp u khewe, binê linga de viliki 'be khewetiye, devacêr amêne war Arakel. Êy sero thêyru wendêne, ge amêne niştêne be serê êyro, ge niştêne be hermê êyro, ververê êyde firdêne, kay kerdêne. Hela nia de, o çiko? Bover ra dustê êyde çheki dest de eskeri veciyay, hetê êy ser amêne. Gorgeçini perrêne, duri şiyêne. Arakeli waştêne ke pê kemeru de xo wedaro, hama êndi herêy bi. Desinde nêne pa, kistêne. Nê, iyê ke amênê esker nêbi. Xort u azebê komunisti bi, Aram 'be Dikrani verniye de bi. Ebe şabiayış vira-ne fiştêne piyê xora. Destê piyê xo guretêne pê, ebe marş vatênê ra veciyêne Tidak. Nê, i nêbi, domanê xo nêbi. Dı eskera tıfangê xo çarna bi re êy, guret bi pê, berdêne Tidak. Şi, reşti çê reisi. Oca jüyo de lese qıc u gılor u sıst verê Arakeli de veciya, gırmıkê xo şanêne ro.

"Ero ez to çerme ken, jêbeg, kata rema..."

Arşo Cameryan bi, ama bi Tidak. Naca de ki ifada Arakeli guretêne. "...Çermê mı helesiyo ro, amo hedê merdene, çınay rê beno ke?" vatêne Arakeli. Cameryani waştêne ke êyra do, hama i mordemê xorti destê dêy guretêne pê, nêverdêne pıro do. Arakeli ra ki vatêne, "ifada guretena ewroy ita de qediya".

Arakeli ke çimê xo kerdi ra xepısxane rew ra bi bi roşti. Tepiştoğa ifada vızêrêne ra gore xêlê persi pers kerdi, zaf sero vıneti. Hama, i cuabê henêni dêne ke qe jü ebe naine tatmin nêbiyêne. Arakeli vatêne:

- Mira persay ke ez çitur şiya, çitur ama? Mı ki va 'nia şiyune, nia ki amune. Qêy şia? Efendimê xorê ke vaci, hesreta welati antêne, coka şiyune, di, amune... '.

Tepiştoğa pers kerd:

- Pê to inam bi, ya ki nêbi?

- Guna inu vilê inude bo, inam ke nêkenê wa mekerê.

Arakeli qe çiyê nêdard we. Dina alem ra çiyê xuyo de dızdiya çinêbi, hama kêfê xo hurendi de nêbi ke biaro re zon, zerê xora nêamêne ke mesele sero qesey kero, berbiş 'be lawuka rê ki vengê xo nêveciyêne. Çirine ginê be çêverê oda qıce ra, bi ya.

- Arakel Eloyan biveciye teber! Eskerê verêni bi, raa verêne ra ki guret berd. Arakeli lingê merdıgani mordêne, phoncas u çar ling bi. Kewti êyni oda verêne, caê ronıştene musna be Arakeli. Ancia papağê xo naro zaniyê xuyo polini ser, nişt ro. Xaftla jü kewt zere. Server bi. Mufetişu ra pia Arakel ki jü helm de ust ra.

Serveri selam da hirêmena:

- Ronişe, ronışe...

Ze vîzêri şên nêbi. Ewro Arakeli de hêni nia dêne ke tıvna newe diyo.

- Arakel Eloyan...

- Emur ke...

- Eloyan, vîzêri do be tora!

- Efendiyê mîre çetın mêro, da be mîro...

- Nıka haqa made çı fıkrına?

Arakel:

- Hêyan çı bıfıkrına ke, va u xaftla hesirê çımu herdişê ra amay war.

- Çı heqa mı esta ke ez bıfıkrına? Ez mordemo de bê fikir u bê taliya. Do be mîro, tım ki danê pîro, çıke halê mîra thawa fam nêkenê. Hama pîrodaene u mılqı kerdene neşıkına re insani...

Server bê veng fıkrıyêne:

- Eloyan, ez amune ke tora mınete kerine, tora dexalet ken..

- Guna to çıka ke qurban, tı mordemo de pila, mordemo de ağawa, uyo ke zerê xo tora şıkino bomo...

- Ağa falan niyune. Ez ki ze to lacê jü mordemê de kar-keriya, va ke Serveri.

- Tı ebe tabiatê xo ağawa ez qurban...

Müfetişi ebe Serveri huyay.

- Uyo ke zerê to şıkito êndi êy nêvinena. Tora waştene mı nawa, ni olvozu rê qalê mesela bıke, beno?

- Serê u çımunê mı ser...

Server şi. Müfetişu destur da, Arakeli jü ciğara fişte re cı. Dı hirê firti dü ant zerê xo, hêketa xuya ke nême de vêrda bi, dest kerd cı, ze vızêri, hêni zere ra qal kerd. Çıtur ke destunê Kizirê Mokıcı, qeremanê Sasuni, ya ki Tilol Taviti vacino, hêni ebe a qêyde qal kerd... "Şewe kılma, raa to ki derga, raurze Arakel", o vengo ke zerê zerriya mıra amêne, şi goşê mıra, uştune ra...

Hêkete sêyrê vızeri di, ze çhemo ke ağwa xo bena zêde, taşena, hêni ver kerd cı...

Arakel, ust ra pay, rêy çım êşt re dormê xo, hona şewete nêbi bi. Her ca bê veng bi, qe ne vengê, ne ki xışiyê caê ra nêamêne. Tıvana qewetê de nêasaiye o ravêr than dêne, hetê phêlunê Arasi ser berdêne. Vengê emır kerdêne, "şo Arakel şo!". Ame nezdiyê Arasi. Kesi o ferq nêkerd bi. Şewê de bevenge biye. Qumo hiti sera nişt ro, koê ke roşti ra bereqine, inude nia da.

Arasi lawuka xo vatêne, binê roştiya aşme de bereqiyêne. 'Na roşti nika gınena be ağwa Fırat u Muradê mara ki', nia fikiriya Arakel, ebe roê xo ki dinawa ke a hetê kou dera diye.

Vengo ke asmên ra, ya ki zerê zerria xora amêne, rêyna şi goşunê êyra, cıra vatêne ke raurzo Arasi ra bovêr vısiyo. Xaftla era cı hêni ame ke, tıvana ze astarunê asmêni cor ra ebe hazaru çimi êyde nia danê. Ust ra, kincê xo nêveti hêni kewt be çhem. Na waxt de çhem koti de xoriyo, koti de xori niyo rınd zamitêne. Ağwa serdine hata miyanê dêy ame, zerriya xo serd ra lertzê. Pêyser racêraene êndi nêbiyêne. Xover da, ze şımşêri ebe herma ağwe birnê hata nême çhemi şi. Rêy vınet, dorme xode

nia da. Mend bi re ağwa deryaê şêmi, her ca zalal u pak bere-qiyêne. Gunê isan nê mê raê ra mecêro ra, nia fikiriya, tenêna xover da ağwe qılaşnê ra hêni ravêr şî, reşt hetê boveri. Lîzgê darunê ke amê cêr pêgurêti, ağwe ro veciya. Xo kerd çewt lewê na be vasu ra. Dotê dêyde eskerê ke sindor şevêknaene rê dewriya cêrenê adir kerd bi we, dormê adiri de bi bi kom, hem xo kinitêne, hem ki mobet kerdêne. Arakeli eskeri diy, hama cıra nêtersa. İnude nia da, fikiriya... 'Dêmake welatê ma nika destê ni eskerunê pis u qefçilu dero...' Şalvarê xo veti, ebe qeweta hurdîmina destunê xo rind ta day, guvîşnay u rêyna kerdi pay, ust ra. Çüyê xo dest de, pulê kounê ke roştîya xo çîmunê dêy qamaşnê-ne, a hetî ser kewt rae. Hêêy Tidak u Vank, hezaziya Alaşkerti 'be Koê Nibadi şîma koti rê? Arakel yeno diyarê şîma.

Hezaziya Surmari ki cîrê xam nêbiye. Têde dew u gomê ocay, hêga u bağê ocay, her pul u derê ocay ze zerê lapa xo zanîtêne.

Dina şî bi hewn ra. İsanî ki hewne de bi. Beno ke verg u lüy hayig bê. Arakel ki dinera nêtersêne. Hondê ke bireştêne kou, isani era cî meveciyêne. Waştêna Arakeli na biye. Dewu ra ke vêrdêne ra tenê duri ra şiyêne ke kutiki êy mevinê u melawê. Emser vaşî zêde bi, nê mê de deştu ki thal bi. Arakel mavênê vaşî de biyêne vindi. Rew rew vînetêne, goş dêne ke hela caê ra vengê eno, ya ki nêno. Dina bê veng biye, va ki vînet bi. Heto çep de İktir, heto raştê de ki dewa Puluri biye. Dewu de qe jü adir u çik nêasêne. Ecaba dewa Puluriya ke biya page nika têde kam weşiyêne? Çê Torkumu de, çê Ağacanu de... Dewa Puluri gırs biye. Oca de isanê rındî weşiyêne. Waxto ke i Alaşkerti ra surginê Puluri bi bi, Pulurîca Hermeniyê macırî jümini dest ra antêne ke cîrê wairêni bikerê, serba cagurêtena inu çê xo kerdêne thal, bağ u baxçê xo inerê kerdêne amade, her çiyê xo ardêne inu ver de nêne ro, "kerem kerê ze malê xo burê" vatênê.

Hermentiyê ke tertele ra rema bi, bi bi perişan, bonê xo bi bi pagi, dinera non, qatix kêmi nêkerdêne, phoştdariya xo kêmi

nêkerdêne, çike destbera xora amêne pêyser nêverdêne. Têpiya ebe xo ki bi macır, macırê ke lewê inude bi, dinura pia rema bi naverê Arasi. Way dinawa çêveşaiye way... Arakeli serê vasê khewi de çhok da bi, dewa Puluriya ke roştiya xo şî bi we, oca de nia dêne. Bonê dî qatiyê ke rengê dêsunê xo boz bi, ta duri ra asêne. Roştiya asmê de qılatiya dewe sıpe kerdêne. Têy nia da, axê de xo ante we, mordemê rındê ke a dewe de weşiyêne têde ardi xoviri; iyê ke merdê dinerê rama heqi, iyê ke weşê dinerê ki roca rinde waştê u rêyna kewt rae.

Rêy ki nezdiyê dewa Ali Gamari de vînet. A dewe de jî mordemo de çımê şia u gırs, lesederg u wendoğo ke namê xo Xaşçadur bi ame êy viri. Waxtê surgını de verniya kawranê inude veciya bi, nono ke ebe araba ard bi se ki têdinê rê kerdî bi vıla. Zobin ki biraê Ohanê Tidağiziyo qıc Dikrano ke erebani sero neweş kewtêne ra, merdena dêy ame viri. Şin u şivan gına bi pıro, muleti şuyari vatêne. O mordemo ke ze paşay asêne, êy ki hêsiri rışnay, kuneti day be Ohani. Kam çı zano nıka o zato muxterem koti ro!

Ali Gamar ki ze Puluri bê veng u vac bi. Tıvana dewê ke pêşê kou derê têdê bi bi thal. Tık u têyna duri ra gegane lawiyaişê kutkunê tığal u qefeliyawa amêne. "Arakel şewe kılma, raa to derga..." rêyna o vengo nas ame goşê Arakeli, kou de nia da. Hetê rocamay de, pê kou ra astarê serê şodiri bi berz, roştiya xo gınê be çımunê dêra.

Şî, nafa qe maven nêda cı hêni şî. Xora tır u gerisu ra devacor şiyêne. Dina êndi biyêne heşar. Mırçıku dest kerd be wendene, astarey asmên ra bi vindi.

Arakeli hetê pulunê kou de nia dêne, rawa Kedagi ra duri şiyêne. Her ca êndi biyêne roşti, İktır 'be Pulur rınd asêne. Cêra ra, hezaziye de nia da. Siya Ağrı gına bi dewu ser, düyo hewzo ke locına ra veciyêne a het u na heti ser tadiyahêne, biyêne gilor, gıran gıran onciyêne ro asmên. Gunê mevindo, nia medo. Pêt şêro ke cao ke isani weşinê, ê cau ra duri kuyo, herê mekuyo ke

rew pulunê kou reso. Ağrı tijiya gılore pê xode dêne we, nêver-dêne ke rew biveciyo re asmên. Dore endi amêne deşti. Nıka ki tiji gıran gıran deşti lêw kerdêne; siya koê gırsi, koê ke hetê rocamay ra hetê şiwari ser biyêne derg, êndi gına bi inu ser.

Arakel çıxa ke avoro şiyêne hondê biyêne berz, ni kounê rindeku de çinêbiyaena xêymunê warey 'be phoşt u cerdunê khewiyu de nêçerdena kêriyunê miyu nêkewtêne aqlê dêy. Hama nia biyene tenêna rınd biye, qe ke nê belaê nêamêne ser. Şi, reşt pulê Koy. Şênê xo şana çüyê xo, hetê welatê xode nia da. Nıka o waxt ke êno viri, vano, xêzibe çımunê mı bo ke a roce ki diya. Dewa Ardzapiya ke xo şana bi veroc asêne, khewetiya deşta Kuron 'be Musoni binê tiji de şewlê dênê, dereo ke zerê dêşti ra vêreno ra bereqiyêne. Ko u hezaziya khewe kerdêne, asmên hewz u khewe, hewa ki pam pak bi.

Cer de ke nia de, Araso ke ze şımşêro bereqiyaewo ke deşti werte de kerda dı lete, asêne. Hurdım heti ki welatê xo bi. Doyêm de mezêlê pi u khalıkunê xo, nayêm de domanê xo Aram 'be Dikrani, cêniya xo, qomê xo 'be Hayastanê xo bi. O 'be xo ki nıka mavenê hurdım hetu de mend bi. Se kerd bi nia, ama bi koti? Nia ke fıkrıya sênê Arakeli bi teng, serê zerriya xo bi pır. Jü kemere sero nişt ro, çüyê xo gurêt mavenê zaniyunê xo, ebe hurdımina destunê xo qafıka xo pê gurete u xızkhe, xızkhe ra berba. "Hewa bıbo tari şon çê" va u serê kemere ra çıtur ke vine-to hêni şı hewn ra. Çımê xo ke kerdı ra êndi peroc bi. Bi bi vêşan. Dormê xode nia da, teliyê since diy, gurıfnay werdi. Vılence jilê dare ra di, kerd cıra, eşt fekê xo, ebe cüyene tirro bin ra ame war, mavenê vasu de merediya ra, şı hewn ra. Duri ra, hetê Ağrı ra xêlê waxt vengê çheku heşna. Ters gına be zerê Arakeli ra. Ni vengê çheke çık bi? Verê coy fıkrıya ke Khurrmanci malê jümini benê. Va, "beno ke qol do pıro, talan kerdo, wair ki nano pa ke malê xo pêyser bicêro". Hama, pêro-daişê de nianên ki hondê derg nêramitêne. Çheke eştene hata şan ramut. Arakeli ke vervaroj de nia dêne zerê xo vêsêne, zıme de

ke nia dêne roê xo binê hardi de mendêne. Hurdım heta de ki ray guretae bi. Têyna bi, jü mesela ame viri, zerê xo tenê bi rehet, qerar da cı, "owo ke amune, hata pêyniye şon..". Her ca ke bi tari Arakel hetê hezaziyu 'be deştu ser kewt raê.

Şewe hata şodır binê roştıya aşme de ko u hezaziyê ke zanêno dinera vêrd ra, dewê ke nas keno duri ra inude nia da, têyna Xaçkara ke bê veng u vac vınetênê nezdire dae kerd, dêse Kilisa qıce phaçi kerd, hêni şı. Hona feciri newe eştêne, xaftla hezazıya ke tiro şono, çhep u raştê daera kutıkê Samsoniyê hari peray cı. İnura pia Arakeli zırçaişê isanu ki heşna. Hata ke wairê kutıku reşti cı, Arakeli xo ebe çü kutıku ra şevəkna. Ni mordemu cor ra hata cêr xora çheki grê da bi. Verê coy hurdım hetu ra dı mordemi amay war. Bado her het ra ebe kincunê muyınu xortê qer u lesegırsi, zêbelaê Khurrmancunê ke serê seri ra hata binê linga çheke grêdayê, inura 20-25 mordemi amay war.

Arakeli destê xo kerdı berz, caê xora nêlewiya. Amay, bi nezdi, her jüyê xo qasê jü ejdiyari bi.

- Kama? Şona koti?

Arakeli xo şaş kerd.

- Tı kama? Khurmanco bezne derg, çımê gırs u buri qalınd, zımele qalın u şia ki nia persa. Kama? Linga to koti ra kewta be ni kou, şona koti?

Arakel va:

- Ez jü mordemo de feqırune, şon dewa xo, Tutakıcune...

Dewa dine Tidak ra Khurrmanco Tutak vatêne.

Khurrmanco ke persa, o ki şaş mend, rêyna persa:

- Kamci dewe rawa?

- Tutak rawa, cıtkarê Qasımê Zilaniyune.

A qesa Arakeli nême de mende. Şırqiye u naliye gınê be Khurrmanco ra, hêni huyay ke kemer u kuç hurendia xora lewiya.

- Zurekeri de nia dê, zurkeri de...

Gılêjga Arakeli fek de bi bi züya.

- Dêmake cıtkarê Qasimê Zilaniya ha!... va u huyay.

Khurrmancê gırsi emır da i binu, va:

- Êy berê geber kerê! Geber kerê, cendegê dêy ki bierzê verê kutiku.

Erjiay re Arakeli, bi be herma ra hata zerê hezaziye than da, berd. Serdarê qoliyo ke phoştdari dorme de bi bi top, sêr ker-dêne ke hela ni mordemê xami çitur kışenê. Xaftla jü firiskê de qewetune cınite... Vineti... Serdar jü kemere sera nişt bi ro, phoştdari ki na het u a hetê dêde vînet bi. Emır da, va:

- Î kutiki biarê ita!

Arakel pêyser ard.

- Vace, tı kama, ni kou ra çı fetelina..? Tı nêzanena ke thêyri 'be perrunê xo, mari 'be vêrê xo naca de nêasenê. Tırku çıxa perey dê to ke tı ama nacau ra inerê xeberu bena? Hona ke a pırnıka tuya gırse nêfişta fekê to, vace tı kama, koti rawa?

- Wullahi, billahi, tillahi, ni hirêmena ki namê Heqiyê, ez Tutakıcune, Arakeli nia cuab da. A qesa sero, qamçiyê serdari şaniya ra, tivana asmên ra adır vara Arakeli ser de.

- Mordemo rezil, alçağ, kepaze, hem zur kena, hem ki name Heqi dekernena ha!... Hele nia de cıtkarê Qasimê Zilani biyo, qamçı ke da pıro nia vaciya. Çê Qasimê Zilani de caê kutikunê ze to qe çinêbiyo. Pêro pia ebe na qêyde xırêne, her jüyê de xo jü zêbela bi.

- Kutık, tı kama?

Çê Qasimê Zilani rınd nas kenê ke hona qesa dêa ewle de zurê dêy vet bi werte. Arakeli xoxode va, wa se beno bıbo, qerar da ke raştiye biaro re zon.

- Hela vînderê ke ez qal kerine, pêydo kışenê, parçe kenê, se kenê şıma zanê. Ez Hermeniyune, Hermenistan ra ên, wazen ke welatê xo bivinine heni bımırine. Raşt ki Tutakıcune. Mı çê Qasimê Zilani de zaf non werdo, no asmêno khewe şahadê mı bo ke ez şiyêne Tutak...

Na vatene ra tepia Khurrmanci şaş mend bi, hêni tamaşe

Arakeli de nia dêne. Serdar ust ra, jü firiska cımite, hurdim hetu-
nê hezazi ra qelfê aspari veciyay, amay lewê dêy. Verê coy
Khurmanco de pore gewr, ne zêde kokım ne ki xam, astorê xora
ame war.

- Dedo, ni mordemi nas kena? Serdari Arakel musna cı,
cıra va, rınd nia de dedo, beno ke biêro to viri.

Khurmanco porê gewr, zimelê palax, lesegırs u qêr,
anorın u hêybetın Arakeli de qayt bi. Destê xo çımunê xorê kerdı
siper ke rınd seder kero, serê seri ra 'be hata binê lingu têy nia
da.

- Kelegiri bi, veng da, Arakel!

- Ez qurbanê to Marif...

Marifi, çımê xo kerdı ra.

- Arakel...? Çımê mı mı nêxapnenê heniyo?... Tı
Arakela...

- Arakela qurban, Arakela.

Marif Tutak ra lacê Qasımê Zilaniyo wertên bi, serdarê
qoli ke lacê biraê dêo pil bi. Tornê Qasımı bi, namê xo ki Nato
bi.

Marif pıloşıya be Arakeli ra, kemera lewê xo sero da
ronıştene.

- De qal ke Arakel, kamci vay tı na heti ser êšta? No çıko
nia?

- Hesreta mı ez ešta nacawu Marif can, va Arakeli.
Hesrete, zerê isani ze adır vêsna.

Marifi olvozunê xorê qalê Arakeli kerd, o da nas kerde-
ne. Natoy ebe qamçı êyro daena ra cıra minete kerde. Rüyê
Arakeliyo ke derba qamçı ra çarê ra hata çenike bi bi khır u
khewe, mosa bi, desinde melem kerd. Tıvana binê hard ra roi-
yêne, her ca ra mordemi ebe çheke veciyêne, amêne, mordemê
ke dormê Arakeli de ronışte bi, bê veng kewtêne wertê dine. Va
ke Arakel duri ra amo, beno ke vêşan bo. Ebe emrê Natoy hardi
sero sıfrê de postikên fişt ra. Sıfre ebe pêndir, thoraq, tikunê

gırsa ra qarme u qorê vareku ra kerd pır.

Hermenıyanê naskerdoğa ra kam mendo, kam nêmando haqa inude Marifi ze şiliye persi varnêne.

Arakeli qalê weşiya xo kerde, welatê xora çitur sugın biyê, aera tepia weşiya xo çitur ramıta, kam merdo, kam mendo ardêne re zon. Khurrmancê ke sed ra zêde bi, her jü 'be çeke bi, bê veng goş re êy dêne.

Astorê ke serê xo kerd bi xo ver, gem fek ra bi, inu 'be kutikê çomariye ke lewê wairunê xuyê çekdaru de vınetêne, inu ki goş re êy dêne. Kutiki kerdena xuya verêne ra, êy parçe kerdene ra, bi bi poşman, Arakeli de hêni nia dêne ke tıvana jümini de amê hure.

LETÊ PHONCINE

Roca ifada gueretena hirêine de müfetişo ke lese ra gırso, i pers kerd:

- Welatic Eloyan, mıra gorê jü çi araze niyo, wazen ke tora pers kerine...

- Pers ke qurban.

- Bese kena vacê Nato, Marif 'be Qasimê Zilan senê mordem bi, qêy heqa inude hêni ebe goynaiş qal kena? Şıma Hermeniyê Tırkiyaê, Khurrmancu ki şıma rê zaf.... se vacine, zaf ame şıma ser, çitur beno ke şona lewê dine? Bese kena cuabê ni persunê mı dana?

- Cuab dan, qêy medine ke! Ser u çımunê mı ser. Şımarê qalê mesela çê Qasimê Zilani bıkêrine. Qasimê Zilani dewa made weşiyêne.

Arakeli jü cığara pişte têra. Ewro çitur ke jümini di bi giraniye sero şı bi, ebe rehetiye dest kerd cı:

- Qasimê Zilani az u uzê xora pia dewa Tidaki de Hermeniyu ra pia, têlewe de weşiya xo ramitêne. Îsano de rınd bi, mordemo de raşt bi. Hermeniyu ra hes kerdêne. Qe kesi fekê dêra qesê de qefçilê nêheşna bi. Ne veremiyêne re morebaunê xo, ne ki i binu. Xuya mordemi henên biye ke, ca verde mordem qamçi kerdene, i qamçi nêzeleqnêne astorê xuyo belekını ra. Way halê i Khurrmanci rê ke dızdên, ya ki qefçiliye kerda. Khurrmancê ke dormê warunê hezaziya Zilani derê, inu pêroine namê Qasimê Zilani ebe hurmet ardêne ra xoviri.

Arakeli nafa ki dest kerd cı, Qasimê Zilan Hermeniyê

Tidaki çitur xelesnê ra, qalê inu kerd.

- Rêy jü qelfê eskerê Tırk 'be jü qelfê Hamidiye ebe şewe amay dewa Tidaki, dewe 'be inu biye pır. Vengê berbiş u ziba-işi, ax u waxi, zurraişê kutiku 'be hirraişê astoru dewe de kewt têwerte. Kutiki ke lawêne, nê nê pıra, çêveri şıkıtêne hêni kewtêne çêu.

Arakeli ke qalê na mesela kerdêne, lesa xo pêro lertzêne, zerê xo biyêne teng. Çêverê dine ki şıkıt bi. Saname Aram gurêt bi vırana xo, pêê çêveri de vınet bi. Laik gurêt bi kuya bi hard ra. Saname xo eşt bi laiki ser ke qori kero, i bi bi porê aêra, a hard ra ğij kerd bi. Ebe qevda tıfongi da bi Arakeli ra ke, êy tever vecêre. Çiyo nianên mêro dısmenê Arakeli ser. Hata ke feciri eşt bi, Tidak de ne jü Hermeni, nê jü hêywan, ne ki pısingê de kore mendêne, eke Qasımê Zilani têy meveciyêne.

Xaftla zirçaişê gına bi dewe ro, ebe vengo de berz nat u dot Kırdaşki-Tırki zirçaişi ama bi hêşnaene. Arakeli tam weşiye ra omıdê xo bırna bi, vengi ke hêşiya bi pê, rêyna ro ama bi cı. Veng nas kerd bi, vengê Qasımê Zilani 'be lacunê êy bi. Bi bi rep u tepa tıfangu, mılqi u zirçaişu... Eskerê Hamidiye çêu ra veciyay bi teber, vengê berbiş u zibaişu tenê vınet bi. Qasımê Zilani 'be hawt lacunê xo verê qumandanê Hamidiya de vıneti bi; no qumandan, Zalım Kor Husên Paşao ke goniya Hermeniyu lino mird nêbeno, phoştdarunê êyra jü bi. Çhekê xo çarna bi inu ser, Qasımê Zilani vat bi, "eke tek jü Hermeni bıkıse, naca ra cendegê şıma şono çê şıma, êy ki nêdanime, erzenime kutuku ver. Mı xebere ruşna dewu ke desinde raa şıma bıbırnê. Ni Hermeni bıraê maê, ma nonê jü hêgay werdo, ağwa jü hini şımıta, inu Azizê Manastıra Hovhanê Koê Nibadi sero, ma ki Ocağa Şêx Osmani sero sond werdo ke jümini bıseveknime. Eke şıma biyê vêşan miyu sere bıbırni, burê, zuqımê xo kerê, pizê xo mird kerê, dewe ra teber bê, şêrê".

Na vatene sero Hamidiyici ama bi pêser, qelebiya bi çê Qasımê Zilani. Xızmekar u lacunê dêy ki Hermeni berdi bi bonê

de Qasimê Zilani; kokimi, domani, çêneki, cüamerd u cêni pêro berdi bi oca de da bi we. Naca bonê de gırs bi, phoncsêy mordem guretêne, tendure têde biye. Têde vêyvê Hermeniyu, Khurrmancu na bonê Qasimê Zilaniyo tendurin de biyêne. Sê cüamerd u hondê ki cüanikunê çitê dergu dest dêne jümini govende guretêne, hondê dısêy mordemi ki wertê inude niştêne ro, inude nia dêne.

Sulala xora pia têde şarê Tidaki guret bi zere, phonc bırau 'be hawt lacunê xora pia çheke dest de, çêver de nobete gurêt bi. Miyê xuyê tawliy sere bırna bi, hata şodır qor 'be qor werdene ant bi eskerunê Hamidiye ver, tenê ki da bi Hermeniyu.

Verba şodır Hamidiyıcı kewt bi rae, şı bi. Qoro jü tekit bi şı bi, qoro bin ama bi. Ama bi, şı bi, ama bi, şı bi...

Şewe kami ke nezdi re bonê Qasimê Zilaniyo gırs kerd bi, phonc bıraunê de u hawt lacunê dêy 'be hawt xortunê Hermeniyunê ke kincê Khurrmancu gurêt bi xora, çheki girê da bi, inu pia çhekê xo guret bi, çê ra veciya bi teber, verniya dinude vınet bi, vat bi, "kam ke nezdi re ni boni keno, ya lesa xo ginena hewşa verê boni ro, ya ki cendegunê ma sera vêreno ra hêni şono zere". İyê ke ama bi, pêyser cêra bi ra. Bado qor 'be qor anciya bi, şı bi, hata ke tiji pê koy ra bi bi berz, dorme pêro bi bi roşti, Tidak de tek jü eskerê Hamidiye nêmend bi.

Dıma çêverê boni kerd bi ra, dewe çê Qasimê Zilani ra ağmê teberi bi bi. Zıbaişi, hêsirê çıma, zırçaiş u şabiyaişi...

Tidak tertele ra xelaşiya bi ra. Tidakıcu hetê Manastırı de nia da bi ke çı bivinê? Ordıyê Urusi asêne, Qazaqê aspari bi. Ama bi, nezdi re cı kerd bi. Qazaqi hêni ze zêbelau asêne, her jüyê de xo qasê jü dêvi bi. Hata a taw Arakeli Urusê nia gırsi ebe çımunê xo nêdi bi. Hermeniyê Tidakiyê ke amê raxelesnaene ebe şabiyaiş şı verba inu. Şı bi ke çı bivinê? Lewê Qazaqu de phoştdarê inu Hermeni u mavenê inude ki phoşti ra tıfangê moseni, astorunê xuyê sıpeu sero dewicê Tidaki Koço 'be Simpadi.

Ebe zırçaiş, berbiş u zibaiş hetê inu ser vaz da bi, şi bi, serê astorunê inu pê gurêt bi. Phoştdari astorunê xora ama bi war, qomi ra pia hêsiri rîşna bi. Dîma kokimê aver şi bi, vat bi:

- Simpadê ma, Koçoê ma, Qasimê Zilani ma tertele ra xelesnaine ra. Eke o nêbiyêne nîka şîma cendegê ma pêroine ita diyênê. Î çitur ke hesirê ma xelesnay ra, şîma ki ê dêy bixelesnê ra, bêbextêni mekêrê... Şito ke lito xorê heram mekêrê.

Simpad waştena inu Qazaqu rê ard bi re zon, Qazaqu ki vat bi kê, "şîma raşt vanê". Pil u qic têdine vaz da bi çê Qasimê Zilani de çi esto, çi çino ard bi çê Simpad 'be Koçooy de da bi we. Xaliy, orğanê ipegini, cılı, lêê paxırını u siniyê şêmi... Jü leganê de Qasimi biye ke hawt veyvê de pia kewtêne zere, ağwe kerdêne xora, cıra veciyêne. A legane ki têy ard bi.

Mufetişi perpeşiyay.

- Yao thawa legana de hêni gırse bena?

- Eke ez zur kena, xora xêr mevinine. Hawt veyvîka pia a legane de ağwe kerdênê xora.

Arakeli qılawuna xo ebe îştâ lite, fek u lonîkunê pîrnîka xora ze hewri dü êşt tever.

... Tidakîcu hawt roci têdîma Qasimê Zilani 'be çê dêo gırs lewê xode dard we, xelati day be inu, berxudarina xo arde re zon, roca hawtine Simpad 'be Koçooy phonc phoştdarunê xora pia çê Qasimê Zilani şewe dard we, berd hata gabanê Zilani. Berd resna Khurrmancu, têpia ki pêyser cêray ra. Dîma ki Arakeli va:

- Hêketa Qasimê Zilani nîa ra, qesa xo qedênê.

Maven ra tenê ke waxt vêrd ra, rêyna dest kerd cı:

- Vanê ke Khurrmancu Hermeni bîrnê. Raştâ, bîrnê. Hama, Khurrmanci têde ze Kor Husên Paşay bê insaf, bê Heq u vergê yabani nêbi. Ze Musa Begê Muşî alçağ, jêbeg nêbi, ze Mamud Begi dîzd, talankar nêbi. Çîmunê ma ze Qasimê Zilani 'be lacunê dêy Khurrmancê rîndi, wairê anori ki di. Serê Hardê Dewreşi ra Murtaza Bego Mokîco ke Hermeni sevekna bi, ze

dêy mîlaketê Heqi ki weşiyêne. Eke weşo cîrê canweşiyê u serkewtene wazen, eke merdo ki hazar rêy ef bo, nur bıvaro re mezela dêy.

Nafa ki mufetişo ke çımveri çıma verde rê Arakeli ra pers kerd:

- Welatic Arakel, tora mınete ken ke vace. Çiyê ke ana ra zon têde enteresano. Hama wendiş u nustişê to çino, weşiya to tim hêga de vêrda ra, tı pêro ni meselu koti ra zanena?

- Koti ra zan?

- Hêya.

Arakel ebe anor perpeşiya.

- Çıtur mêzanine...? Qêy mezanine? Uyo ke wendiş u nustişê xo çino, mekteb nêşiyê, aqılê xo u goşê xo ki çino? Welat de, koti de çiyê biyêne, ha Muş de bo, ha Sasun de, Moks de, ya ki Şadak de bo, koti beno bıbo, goş ra goş, dewe 'be dewe, suke 'be suke biyêne vıla, reştêne her kesi. Ze destanê Davudê Sasuncı veng kewtêne vengi ser, reştêne a hetê dina. Axpür Serop, Kework Çauş u Antranik serê Koê Sipani de kuxêne, ma Alaşkert, Malaskert u Pasen de hêşnêne. Kzirunê Moksıcı çiyê ke Alaşkert de biyo, şiyêne Xunis de qal kerdêne. Ê Xunisi Wan de, ê Wani ki Alçavaz de qal kerde. Ez ki pehêşiyune, aqılê mîde mendo. Jü çiyê ke nuşiyê fam nêken, hama qeseykerdiş 'be vatişu ra fam ken.

- Qal ke Eloyan, qal ke.

- Qal kerine...

Arakel fıkrıya ke biaro xoviri koti de mendo. Ame viri ke serê pulê Aladaği de, lewê Natoy 'be Marifi de... qesa xo bırna.

Nia, şodiri ra hata şan Marifi hêketê çêunê Hermeniyu ebe Arakeli day vatene. Simpad waxtê pêrodaiş de amo kıstêne, Koço ki ebe ağıyê destê alçağ u xayinu merdo, ni vatene ke heşnay ze domanu berba.

Marif dêne zaniyê xora ax u wax kerdêne. Têde

Khurrmancu helmê xo pê gurê bi, goş dêne. Dima Arakel hêsiya pê ke zaf çiyê xırabi ame serê çê Qasimê Zilani ki. Hêşt serriyo Tırku Khurrmanc ki qırr kerdêne. Hêşt serriyo ke wertê Khurrmancu 'be Tırku de ceng bi. Serverê na hetê Khurrmancu lacê Qasimê Zilani Şamil bi. Pêrodayş de kışiya bi. Biraê xuyê bini phoncmina ki kışiya bi, tek jü Marif weş mend bi. Qasimê Zilani derdê inu ver merd bi. Hurendia Şamili de serverêni nika lacê dêy Natoy guret bi xo ser, o waxt hona des-des u dı serre bi. Coka ne Arakeli o, ne ki êy Arakel nas kerd bi. Nika amêne jümini viri. Arakeli zaf rêy o gurê bi lewê xo şî bi yaban, caê saydi musna bi cı. Nato hona doman bi, hama qersunê ke eştêne thal nêşiyêne. Nika ki bi bi hêybetın, zımêlê xo hata pê goşu bi bi derg, lesa xo ze horsê asıncari bi bi qewetın.

Marifi biraê xo çıtur şêhid biyê Arakeli rê ard bi re zon, nafa ki Arakel berbêne.

- Romiyunê melunu Khurrmancê bê aqılı xapıt bi, çek u cepane da bi dest, ruşna bi Hermeniyu ser, Hermeni da bi qırr kerdêne, qırrkerdena Hermeniyu ra têpia wazenê ke ma ki serê dina ra wedarê, nia va ke Marifi. Nika danime serê xora hama, se bıêrime, her çi vêrd ra şî.

Arakeli dima rêyna va:

- Zaf biyê poşman zaf. Reisê aşirunê ke gonewerê, Hermeni bırnê, lanet anê re inu.

"Eke Hermeni bımendêne, ewro halê ma nia nêbiyêne", vatêne Marifi. Olvoz Stalin ra gerrê xo bi. "Mıstê Kori Mosqofo Çeqer pê xapıt" vatê. "Moskofı de dost asa, zerê welati de ki muleti qırr kerdi, Hermeni u Rumi bırnay, qırr kerdi, nika ki Khurrmancu qırr keno. Vatêne ke dina xaina, zurê gırsi hurendia raşte cêne."

Arakel tenê bê veng mend, dima va:

- Khurrmanci Moskofo Çeqer Urusi ra vanê, yane Mosqofê zerdi, Uruso Çeqer...

Müfetişu pa nêresnêne ke meselewê ke Arakel qal keno

binusne.

Î hepîs de biyena xo, müfetişu rê ifade daêna xo, na ifada ra girêdaena taliyê ewladunê xo, ni pêro pia xovira kerd bi.

A deqa de aqlê dêra qe çiyê de pis nêvêrdêne ra. O zerê xora ravernaene u xoviri ardena ni biyaişu ra xora verd bi ra, bi bi mest. Çiyê ke sera vêrdo ra rêyna weşiyêne, coka kêfê xo amêne hurendi.

* * *

Hata ke bi tari mîleti qerargaxê Natoê Khurrmanci de Arakeli rê hurmet kerd, goş da re êy, pia mucil bi, eke bi şan nişt 're astorunê xo, şi, bi vindi. Marif 'be hurdimina phoştdarunê xo lewê Arakeli de mendi. Arakel pêê coy musa ke, Khurrmancê ke xo pêyser ant bi pêşê Ağrı, Nato şi bi phoştdariya inu.

Marifi 'be hurdimina phoştdarunê xo Arakel guret lewê xo, şi hetê Tidaki. Peşewe reşti Tidak. Arakeli çê xo di. Dêsê çêy phaçi kerdi, çêver ra kewt zere. Çê bi bi xırabe, têyna dêsi mend bi, tawanê xo gina bi piro. Zere de teli 'be vaşo penckhın roiya bi, hata fekê tendure bi bi berz.

Arakeli Marif ra rıca kerd ke, dewe de bîfeteliyo, tağ u ra bıçêro, têde bonu bivino, şêro hini ra ağwe bışimo, lewê Xaçkara Pile de ronışo Firati de nia do.

Marifi waştênê êy qebul kerdi, va:

- Şo Arakel, şo, domani tode bîêrê ke thawa 'be to mebo. Hata ke bi lêl Arakel tebera mend. Phoştdarê Marifi ki dêra nêbıriyay ra. Dorme ke bi roşti Arakel berd lewê Marifi. Siniyê de girse bılgor, bılgori sera goştê vereke guret, ard.

Arakeli xo rınd kerd mird, şi hewn ra. Waxto ke bi heşar roce êndi bi bi lete.

Marifi va:

- Arakel êndi rakewtena to besa, mîlet amo diyarê to...

Tidak u Vank ra, Çuçan u Taşlıçay ra, Sayto u Karabağ

ra Khurrmancê nasi, her jüyê xo jü varek, vosn kerd bi xo ver, ama bi diyarê Arakeli. Arakeli gama xo çêver ra çitur ke eşte teber, dorme de amay pêser.

- Ser sera, ser çava hati birê me Arakel (Ser u çimunê ma ser ama biraê ma Arakel). Hêni amay Arakeli ser ke, tivana biraê xuyê xasi ğeribiye ra cêra bi ra. Têdine Hermeniyê ke ya dewicê xo, ya ki kewraê xo biyê pers kerdêne, kam weşo, kam merdo... Çê Movesê Vankıcı, xana Davud Ağaê Çuçanıcı u iyê bini....

Kam nêamê viri ke? Mordemê ke xêlê tawo merdê, sula-lawa ke pêro pia kışiya, wertê ra dariya we, êy ki pers kerdêne. İyê ke şiyê reştê rama Heqi serba inu kewtenê hezniye, serba xeberunê rındu ki biyêne şa. Nê, eke vana têdê Khurrmanci jebegê, a waxt vatena tode ğeletiye esta. Khurrmanc u Hermeniyunê hetê Arakeli hata roca terteli jümini rê wairên kerdêne, jümini seveknêne. Waxtê surgini de ki dinura xêlê morde-mi hata deşta Kuron-Musoni inu dıma ama bi, ebe ax u wax Hermeni kerd bi rae, cırê oğiro xêr waşt bi.

Xelatê ke ard bi Arakel inu se bikero? Hondê miy u vareku bero koti? Her roc dewunê binu ra zobina mordemi amêne diyarê dêy. Kokimi êyra pia sıfri sero niştêne ro, bilğoro goştino ke siniyu ra amêne, werdêne. Domani dormê inude amene pêser, cêniyu ki pê perda ra inude nia dêne.

Arakel tam des u phonc roci dewa xode mend. Her roc eke biyêne şan şiyêne lewê mezelu, verniya mezela piyê xode çok dêne, lêw nêne kelekha mezela piyê xuya sure ra. Dıma ki amêne lêw nêne kemera çêverê çê xora, bado şiyêne Xaçkara Pila ke tağa boverê dewe dera lêw kerdê, binê aêde niştêne ro, deşte, Fırat u tijiya ke pêynia deşte de şiyêne war sêr kerdêne.

Heqê mıno bimbarek, ni pêro raştê? Ya ki Arakel hewn vineno? Hewnê de şirin u weşo ke nıka desinde qedino vineno? Nê, têde ki raştê, hewn-mewn niyo. Aha no Arakel 'be xuyo, nao ke na kalekhe de, verniya dewe de ki Xaçkaro, duste dêyde ki

dešta Alaşkerti...

Marifi destur nêdêne Arakeli ke duri şêro. Arakeli ki her roc rêyna mînete kerdêne ke destur cîdo, çüyê xo bîcêro xo dest, ze waxtê veri bîveciyo deštu ra, dešta xora bîcêro. Qe ke nê peşewe şêro deшту ra bîcêro, bîkuyo hezaziyo, bîveciyo re kou. Marifi ne izne dêne cî, ne ki dî çekdarê xo lewê Arakeli ra fiştêne duri. Rocê Marif ke aspar deştê ra cêra bi ra, ama bi çê xo, Arakeli rê vat bi, ewro destur dan to, şo Vank u Diyadin. Ez 'be xo ki tode êna.

Hurdîmina nişt re astoru, dî çekdaru ra pia Tidak ra amay war, Manastirê Hovhaniyo ke pêşê Koê Nibadi dero, şî oca. Marif 'be phoştdarunê xo çeke girê da bi, Arakel ki bê çeke bi. Serê pîrdê Fîrati ra vêrdi ra. Çhem hêni zelal şiyêne ke tîvana Arakel êyra qe cia nêkewt bi. Zerê phêlunê hewzu de masunê çeçera kay kerdêne. Amey verniya Manasturi de vîneti. Bon ze waxtê veri şivungunê xode gogerçini, hurendia xode pay ra bi... Arakel astorê xora ame war. Çekdaru ra jü gemê astorê dêy dest ra guret. Arakel hetê çêverê Manastirê gîrsi ser şî, kemeru sero vîrçoşî merediya ra, zere ra berba.

Hirê Khurrmancê aspari şî ser ke Arakel berbeno, coka vîrçoşî kemeru sera merediyo ra, Marifi va:

- Ax welat, welat. Welat çiyê de şîrîno... Hesreta welati ke şana isani, isan ne bela ra terseno, ne ki merdene ra... Îsan merdena xo cêno xo çîm... Xîmalo welat.

Arakeli tabat nêkerd, berba. Dîma uşt ra, Marifi ra pia şî ververê çemi de nişt ro. Ağwa Muradi de ağwe kerde xora. Çîmê xo bi rehet.

Roca bine şodîr Marifi o berd dewa Diyadini. Pêşê Koê Nibadi ra, cao ke cîra boa vîlka, a boa weşe, ena, cao ke serra 1904ine de sevkhanunê Hinçakyanî verba aşîra Celaliyo 'be Zîlanu, verba Celo u Zazo 'be ordiyê Tîrkiyo ke idara hawt "binbaşiyu" de biyo, meteris gurêto, ê cau ra vêrdi ra. Têyna Qasîmê Zîlani destur nêda bi ke ezbeta xora jü verba fedaiyunê

Hermeniyu çheke berzo. Raê ke nas kerdêne, inura vêrdi ra, reşti germikunê Diyadini, kewti ağwa germike... Ağwa de henêne biye ke, kel dêne. Kemeru ra tam hirês u çar hiniyê germi veciyêne, kel dêne, kefê de çequer veciyêne re ser. Ağwa hiniyu ke rêştêne jûmini, tam biyêne jû çhem, hetê Firati ser şiyêne, kef kemeru ra biyêne huşk, ebe na qêyde pirdê de rindek vıraziyêne. Kemerunê çequeru ra jû pirdê de bê emsal ama bi mêydan. Dina de çiyu de nia rindek, nia delal qe caê nêamêne diyene.

Peşewe pêyser cêray ra, amay Tidak. Arakel êndi reşt bi mıradê xo. Êndi ke wazeno Heq roê dê bicêro. Hama, mordemi 'be xo ke veng melekunê merdene da, i nêne; i bê veng xaftla verê mordemi de vecinê. Meleki rınd ke nêama bi, hata ke reşt çê meêrê, qe ke nê çiyu ke diyo, inerê qalê i çi bıkeru. Hona jû dı roce bini ita bımendêne, hesreta xo rınd bıberdêne, aera tepia cêrêne ra, waxtê cêraişi êndi ama bi. Dı hirê roci ki nia vêrdi ra.

Hesreta khana ke ze adır u kîle zerê xo vêsnêne-pızırnêne ne pıra pıra biyêne kêmi, şewatê xo gınêne waro, biyêne rehet. Adır u kîle şiyêne we, kıla khewiye qediyêne, wele guretêne pıro, biyêne tırami. Na tırami ra zerria êyde adır u kılê de newiye bereqiyêne, şewle dêne, hêni biyêne gur ke pêro lesa êy guretêne xover, vêsnêne. Na ki dinawa ke boverê Arasi de biye, hesreta ae biye. Hesreta çê xo biye, ê welat u ewladunê xuyê ke weşiyê derê, hesreta inu biye.

Heto jû de kemerê mezelnê ke kevze gureto o naca vındarnêne, heto bin de ki mordemê xuyê ke oca weşinê, inu vengacı dêne.

Jû şewe Nato çekdarunê xora pia ame çê. Eskerê dêy astor 'be çekunê xora bi vıla, şî çêunê xo. Natoy çek u mer-miyê xo veti, tam jû roce kewt ra. Roca bine ke bi heşar, ağwe kerde xora, vengê Marif u Arakeli da ke pia sifre de ronışê. Natoy çitur ke Marifi ra dedo vatêne, hêni ki Arakeli ra dedo vatêne.

- Qusır de nia mede dedo, hondê waxto tora pia sifre de

nêniştîme ro, pia mucil nêbîme, va Arakeli ra. Se ke vinena wertê cengi derime. Eskerê Romi nêverdano ke ebe zonê xo qesey bikêrime, serpuşîya xo xo ser nime, puşîya xo girê dime...

A roce ra têpiya Nato her şodir jü qolê de qışkek ra pia veciyêne sayd, Arakel ki guretêne lewê xo, cao ke xortina xode cıtkarê dewe ra pia şî bi sayd, berdêne ê cau. Şandane ki mese-lunê waxtê veri ser, heqa piyê xo 'be khalikê xo Qasimê Zilani de, heqa Simpad 'be Koçoy de Arakel u Marifi dêne qesey ker-dene, zer u can ra goş re ine dêne.

Aşme ra zêde waxt nia vêrd ra.

Rocê nia da ke hao dustê inude hezaziye ra, hetê Tıdaki ra jü mordem ebe berbiş u zibaiş êno.

Kınc-kolê xo diriyae, wertê gon u gonaşêri de eskerê de Tırki ame, verê çêverê çê Natoy de gına be hard ra.

Vatena êyra gore "yüzbaşı" do be pıro, kerdo perişan. Coka remo, amo naca ke xo bierzo binê lingunê Natoy, raxele-siyo. Goş nore şêytani ser, kewto guna; cêniya "yüzbaşı" de biyo hewl. Vızêri nê perêy zar-zor xelesno ra, eke mexelesnêne ra "yüzbaşı" xançer fiştine vêre ra, kiştêne.

Na vatene ra tepia Natoy cıra va:

- Ero tı zuri kena.

Eskeri hard u asmêni sero sond werd, namê Heqi deker-na. Non u ağwe dê cı, qaytê cı bi. Tedawi kerd, esker bi rınd. Her roc amêne lewê Arakeli, derdê xo ardêne re zon. Vatêne dı biraê mı, jü ki maa mına de kokhime esta. "Yüzbaşı" Hesen nıka pêro-ine kışeno. Nia vatêne, dıma ki ze domanu berbêne. Rocê, şodir cıle ra uşti ra, nia da ke hurendia eskeri de va darino we.

No nişanê de xırab bi. Şiyaişê êyra têpia dewu ra Khurrmancu xebere resnê Natoy ke ordiyê Tırkuno de gırs kewto rae, êno Khurrmancu ser. Wertê jü şewe de dewi kerdi thal. Gay, astori, her u qatiri kerdi bar, çeunê xode çıke esto guret u veciyay serê kou.

Marif kulfetê çê xora pia bi, Arakel ki lewê dêyde bi.

Khurrmancê dormey piloşiyay çekunê xora, nişti astorunê xuyê küheylanu, amay, kewti binê emrê Natoy.

Serê kou de xêymê xo şanay pê. Arakel xêyma Marifi de mendêne. Pia werdêne, pia uştêne ra u pia niştêne ro, pia goş re vengê tıfangu dêne.

Vengê tıfangu ge biyêne nezdi, ge duri kewtêne. Phonc roc u phonc şewi têdima ceng kerd. Roca seşine de xebera şiae amê. Nato kışiya bi. Meyitê dê ard caê xêymu. Qersuna eskerê - Osmaniya xaine herme de gına bi pıro, mianê ra pısqiya bi teber. Çı şın gına pıro, çı şüari vaciyay... çı şın u çı şüari... Rüyê pêro cênıyu wertê goni de mendi. Nenıgunê xuyê thüja ra sırotê xo pıncır kerd bi. Serba ni qeremani kemer u kuç nalêne. Têyna xortê ke çeke girê da bi, i bê veng u vac vınetêne.

Marifi lacê Natoyo ke des u çar serri dero lewê xode da bi ronıştene, qe kesi de qesey nêkerdêne. Lacek ki bê veng bi. Nêberbêne, fıkrıyêne. Namê xo Qasım bi. Namê khalikê pi nabi pa. A roce ra têpia xorti ra Qasımê Zilani vaciya.

Nato serê koy ra, pulo en berz sero, binê jü kemera hewz u girse de dardê we. Xençer u şala mermiyunê dêy, tıfang u piştoê de ardi, lesa lacê dêo xort, Qasım qıco ke des u çar serri dero, êyra girê day. Roca bine Qasım xort çek u cepxane ra kewt mêydanê cengi.

A biayış ra dı hirê roci tepia Marifi Arakel ra va:

- Arakel mırê jü xebere arde, nêwazen ke tora wedarine. Hukmatê şıma Kemali ra pêguretene u pêyser ruşnaena to waştı. Nae bızane. Nika ke wazena çê mıde bımane, qe kes bese nêke-no bêro ita, to pê bıcêro, eke nêwazena ki racêre, şo lewê do-manunê xo. Xebere raştı, o eskero ke wertê gon u gonaşêri de ama bi çê ma, casus bi.

Arakel derga derg fıkrıya. İnu o waştêne. Kemal ke Arakeli pê nêcêro, iade nêkêro ceng dahi pêda biyêne. Nêê, Arakel rew cêrêne ra. Rüyê dêra hayleme pêrodaiş mevecıyo, gunê goniya isanunê bê gunawa merıjiyo. Xora waştêne ke

wertê dı-hirê roci de racêro, madema ke hal nia ro Arakel gere qe mexeceliyo, waxt vindi mêkêro.

- Marif! Ez emşo cêren ra.

- Raa to rakerde bo Arakel, va Marifi. Heq ze to zerê de pak bıdo her kesi... Şo, hetê mara Mosqofê Çeqeri ra pers ke, hela her ca de heqe kêy êna hurendi? Hona dina hata kêy nia wertê guna de manena?

Thurikê Arakeli ebe non, pêndir u goştê vareki kerd pır, mordemê Marif Ağay hata boverê kou têy şı, Arakeli ra xatır waşt u va ke “dedo torê oğır bo”. Dima serê kemeru ra nişti ro, hata ke o çıma ra bi vindi êyde nia da. Êy pêyser nia nêda, ebe gamunê çip u pêtu hetê çê xo ser şı. Arakel ke kou ra devacêr ame war, deştı Sumaru êndi bi bi tari. Hesreta bê tebata ke ze adır u kile o ruşnay bi caê domantiye u xortiya xo, nafa ki xo vurna bi, o Arasi ser, dinawa ke boverê Arasi dera, a hetı ser ruş-nêne.

LETÊ ŞEŞİNE

Înu Arakel zaf rêy ard u berd. Ha naê vace, ha aê vace; ge müfetişo ke lesegırs u xort bi, êy persi pers kerdêne, ge kokımo ke rehet aseno u çımveri şana bi çımunê xo ver, êy. Qelemê xo guretêne xo dest, her dolıme çıke fekê Arakeli ra vecino, sere ra hata pêyniye newde nusnêne. Nia pers kerd u nusa, pers kerd u nusna, pêyniye de ki Arakel ruşna hepısxane; de rakuye u rehet ke Arakel. Waxtê ra tepia ki Arakel xovira kerd.

Nıka Arakeli düyê tutınê gulyaseri antêne cigerunê xo, şewe jümini ra xofin hewni diyêne. Şodırane rew biyêne heşar, asfıro ke hardi sero fişto ra, êy sero niştêne ro u fıkrıyêne, fıkrıyêne, ancia ki aqılê xo nêşiyêne karê na dina ser.

Arakel koti ra bızano ke a saate de memurê pili bürounê xuyê gırsu de, çıyo ke êy ardo ra zon wanenê, çekuyê ke muhim vinenê binê inu ebe qelemunê hewzu qalın, qalın çiz kenê? Mesela Arakeli u cuabê persunê müfetişu pia jü kıtab kerd bi pır. Dı zona de antêne daktılo, Hermenki u Uruski de dı-hirê omagi vet bi. Têdine ki kıtabê Cıtkaro Tidakıcı, Arakel Eloyani wendêne. Wendêne, sero vınetêne, her qesa êy sero fıkrıyêne, fıkrê jümini pers kerdêne, jümini pêmitêne, sentêne, jümini de nêne hurê, reştêne zobina fıkr u netice.

Têde wendoğu ra en zêde serverê İdara Siyasiyê Cumuriyete Haygaz Şavarşan hayıg u wairê vicdani bi.. Domanê de jü dewıcı bi, dewê de Erzurumi de ama bi dina. Fekê dewı-cunê Hermenistanê Şiwari lete ra zêderi zanıtêne, roê mordemê surgını ra fam kerdêne. Vist serre raveri hona ke dı serrê xo

mend bi mekteba Nersisyaniya ke Tiflis dera, ae bıqedêno, asmunê tatilu de şî bi welat, dewe 'be dewe feteliya bi, qesey kerdena qomi gurêt bi qeleme. Hata dewunê Alaşkerti 'be Koê Nibadi şî bi. Nika ke qalkerdena Arakel Eloyani wendêne, isanê ke serra 1912ine de i dewu de cırê meseley ard bi re zon, i rêyna amêne viri. Qalkerdena Arakel Eloyani ki ze meselunê dine zelal, ze hêketa ke hetê nustoği ra zono xas de ama nusnaene, cırê hêni amêne. Haygaz Şavarşyani maqato ke sera nişt bi ro, pišta xo aznê re cı, nia fikırîya: "...Nika ni dewicê feqiri casusê emperyalizmê İngılızi vinenê, çike nota Wezaretê Karê Teberê Tırkiya de nia vaciyo...". Camunê dolavi de rüyê xo di, êndi nêmendêne re "şêro xort", tıvana biyêne kokim. Waxto ke Bakü de dızdiya guriyêne ebe na leqeme venga cı diyêne. Hêya, rašta ki êndi biyêne kokim. Hama hona hirês u şeş serri de bi. Hirês u şeş serre bi hama, tıvana dina de sed serre weşıya bi, jü milon isan nas kerd bi. Kam zaneno ifada Arakel 'be neticewê ke müfetişu cıra vet bi, çend rêy wend bi.

Arşo Cameryani ki jü rapor kerd bi hazır, Arakel Eloyan verba newdariye¹ de raşt ki ze Çauşo Hermeni Lawrens diyêne. Seke nüstê xode vat bi, "usulê fikırîyaena xuyo çegist²" o ard bi ni qerari ser. Eke zere de zaf neticê qefçılı çinêbiyêne, biyêne zaf çiyê de tamaşe u bê mane.

Haygaz Şavarşyani a roce şan ra emır da ke tepiştoğ Arakel Eloyani biarê lewê dêy. Waştêne ke êy rêyna bivino, rêyna têy qesey bıkêro.

İnu Arakel ard zere. Permeliya bi, surelaê liskunê xo vêrd bi ra, çimê xo gına bi pıro, bi bi çalık.

Zaf cığara şimetene ra zımêlê xuyê qalındi 'be buriyê xuyê sıği tenêna bi bi çequer.

Haygaz Şavarşyan hurendia xora ust ra, destê kokimi toqe kerd, ca musna cı ke ronışo.

- Êê hona çiyê vana khek Arakel?

Arakel perpeşıya, no zato muhterem weşê dêra şiyêne.

¹ Devrimciyêni, ² Poleso sivil ra nia vacino. 74

- Se vacine qurban... Qesa ki, heqe ki ê tüya. Çı karar ke dana, çıxa ceza ke birnena qebl ken.

- Khek Arakel, vanê to oca İngılızi diye, serba inu casu-sên kerdene rê soz do cı...

Arakeli qafıka xo şanê ra:

- Heqa dine esta, çı ke wazenê ae vanê. Suj ê mino, kerdena mı dero.

- Hama raşt ki Khurrmancê ke to di, wertê inude İngılızi bi, ya ki çinêbi?

- Eke mı Khurrmancu 'be o eskero ke rema bi, ama bi kewt bi bextê Natoy, êyra qêyır kesê de bin diyo Heq canê mı bıcêro, Makemeo Pil belaê mı bıdo. Hadê vacime ke mı şımara dard we, ma, Heqi ra çıtur wedarine?

Tıvana Haygaz Şavarşyani Arakel dêne qesey kerdene ke wa bivino, hela o na mesela bê bingıye çıtur şaş vineno, qêy cıra qarino, raştıya xo sero çıtur sond weno, ae bivino. Waştına dêy dewicê Hermeni rêyna diyene, pêhesiyaene u zerê dêo pak nas-kerdene biye. Piyê dêy u dedê dêy ki nia qesey nêkerdêne? Piyê dêy ki papağa xuya khane nia guret bi xo dest, verê serverê rohani de vınet bi, vatena dêy "Haygaz domanê de baqılo, bırışnime mekteba Nersisyani!" nia cuabna bi:

- Şıma çıtur ke wazenê Sırpazan, hêni bo, ez her çıyo ke şıma emır kenê, qebl ken.

İ "Sırpazani" koti ra bızanıtêne ke serru ra têpia Haygaz beno Bolşeviko de meşur, hem ki ze Serjinski Bolşeviko de çegist?

Nezan qêy, na çend rêyo 'ke Arakel diyêne, tım piyê xo, ded u dewicê xo amêne viri. Têyna ke biyamêne viri thawa nêbiyêne, rüyê dine diyêne, vengê dine hêşiyêne pê.

"Khekê mı Arakel" va u rêyna qesey kerd Şavarşyani:

- Zanena sosyalizm çıko?

- Pêheşiyune, hama çıko, çıvao nêzanune...

Şavarşyani zer u can ra dergaderg Arakeli rê, ebe qêydeo

ke o cıra fam keno, qalê sosyalizmi kerd. Arakeli çimê xo kerd bi ra, ebe diqat goş re êy dêne. Hata a roce hona qe kesi êyrê qalê çiyê de nianêni nêkerd bi, nêvat bi ke isana ke waşt, bese kene Hermeni, Tırk, Urus, Khurrmanc ‘be têde qomu ra pia ze bira u têkalekhe de, wertê bereketi u şênatiye de, weşiya de rindeke biramê.

- Pilanê Leniniyo?

- Hêya, pilanê Leniniyo, Şavarşyani nia cuab da.

- Pilano de rindo, va Arakeli, ebe na vatene ki hemfikir biyena xo kerde araze.

- Roê Leniniyo ke ma qırımê Tırku ra xelesnaime ra, nur bivaro re êy.

Serverê İdara Siyasiyê Dewlete ‘be Arakel Eloyano Tidakıcı rêy bê veng jümini de nia da. Perpeşiyaişê ni zato muhteremi zerê cıtkaro kokımı kerdêne germ, i qe guman nêkerdêne ke şewqê roşna çimunê dêwê hitına o idarakaro pil bıguretêne binê tesirê xo.

- Ma weşiya de nianêne anime mêydan, sosyalizmi nani-me ro, va Şavarşyani u qal kerd. Çiyê ke vêdo ra xovir ardene, serba welatê khani ax u wax kerdene icab kena ke khek Arakel?

Arakel na perse sero dergaderg fikiriya. Serveri qalê çiyê rindek kerdêne hama, Arakeli a persa pâyêne cıra qe guman nêkerdêne.

- Se vacine qurban, va Arakeli, qêy mewazine ke Hermeni ‘be Tırki jümini de bı bê bira, pia weşiya xo biramê, Tırki Hermeniyu mekişê, Hermeni ki hêfê xo mecêrê, kes kesi ra xuye mekêro, jumini ra hes bikerê, deşta Alaşkerti de, Muş de, dormê Gola Wani u hetê Çevligi³ de sosyalizm biêro ronaene, haştiye biêro dina... Qêy mebo ke? Ma ê cay sosyalizm ra gore qefçilê, çikê?

Şavarşyani ki cuabê de nianên Arakeli ra guman nêkerdêne. Persa xo çitur ke Arakel da bi fikiriyaış, nıka ki cuabê Arakeli sero o fikiriyaêne. Verba Şavarşyani dewicê

³ Bingol

Hermenistaniyo de fikrê tabi u roê berz ronîşte bi. Hama nia de ke waxto ke dest kerd bi na mesela o qafike ra seqet di bi, cıra "textê de xo kemiyo" vat bi.

- Khek Arakel meşte, ya ki biro şona çê xo. Eke jü ke ame to ser, raştaraşt bê lewê mı. Mı emır da ke kincunê paka, postal u papağê de newiye bîdê to. Lewê mara nia ebe kinc u kolunê khana şiyaiş rınd nêbeno. Torê salixê de mı ki esto; çiyi ke to naca marê ardo be zon qe kesi rê, hama qe qesi rê mêa re zon. Temam?

- Şiyune ser, zaf zaf berxudar be, va Arakeli.

Qerarê serbestiye u i qesunê germunê ke serveri zere ra vat bi, zerê Arakeli kerd bi germ, zaf bi bi şa. Tivana i emirê de nianên pinitêne, zobina qerar u hukım nêpinitêne. Rêyna va "zaf zaf berxudar be", dıma ki uşt ra.

Eskeri kewti zere, Arakel rêyna berd hepis, êşt oda tariye.

* * *

Roca bine Cematê İdara Siyasiyê Cumuriyeta Hermenistani ame pêser. Pêseramaiş de mesela Arakeliya ke roc 'be roc biya gırs u hira, aê cao en muhim guretêne. Mışorê gırani u hurenaişê thuji veciyay werte. Hurdımına mufetişu 'be serverê İdara Siyasiyê Dewlete Haygaz Şavarşyani fikrê xuyê mıqeremi nia kerdı areze: "Mesela remaiş u pêyser amaişê Arakel Eloyani de qe jü bingê de siyasi çino. Kamiya Arakel Eloyani kamiya dewicê de Hermeniya. Kamiya nianêne de zaf çi ca cênê, têwertekewtiya. Coka şarê teberi naskerdena na kamiye de çetıniye anceno, hêni jü rêy de nêşono ser. Qudreta ke o berdo welatê xo raşt ki hesreta zerê dêy biya, awa ke pêyser ardo ki vengê şarê xuyo xas biyo".

Arşo Cameryani verba dêy fikirê xo êşti werte, va:

- İ dewicê alçağ u hilebazi naqarato ke zanino dekerno,

şıma ki ebe qêydo de mucizane xapîtê.

Rêy ki:

- 1919ine de Astragan de jü dewicê de Tataro nianên mı pê gurêt. Kerdêne ke bê suj u bê guna bïaso...

Şavarşyan qariya, hêrsê xo ard re zon:

- A hêketa to zaf hêşiyaimê pê. T1, çitur ke nustê tode amo re zon, casusê İngılızu biyene u verba newdariye dızdiya guriyaişê Arakel Eloyani ebe senê delilu ispat kena, ae vace.

- Senê delilê mı estê? Çimê xuyê qıcı tenêna ardi pêser, rêyna dest kerd cı Cameryani:

- Delili fîkrê minê çegistiyê... Destur bîdê mı rêyna ifada dêy bicêrine, delilu bîdine şıma. Şıma qêy nêverda ke ez ifada bicêrine? Xaino ke sindoru nas nêkeno, vêrêno ra, mı şilpağê da be êyro coka? Çı gunê de gırse mı kerda? İzne mîdê rêyna sıfte kerine, a waxt vinenime ke çık çıko. Hêya, beno ke Arakel Eloyan wairê huneriyo, şanıke rındek vano. Hama, ez mordemo ke ze taê olvozu şanıku ra pê xapino, niyane. Mı hem şanıke henêni zaf hêşnê, hem ki zaf rêy çiyê ke binê inude wedardaiyo diyo.

Haygaz Şavarşyani bê veng, ebe diqet mordemo ke vişt serre ra zêderiyo nas keno, êyde nia dêne; qe nêamêne viri ke nêy rêy jüyo ke ebe hazar suj mekeme beno, ca verdime 999 suja, wa tek jü sujê dêy ispat kêro... Zaf biyeni amêne Haygaz Şavarşyani viri, hama Cameryan qe jü rêy hondê hayleme nêkerd bi. Êy zanîtêne ke ebe na kerdena xo kami rê weş aseno, qezencê xo koti dero.

Cameryani devam kerd:

- Ma seveknaoğê newdariyeime. Eke halo de nianên de çimunê xo qapan kerime, dismen verê pırnıka mara ki remeno, şono. Çarê mordemi ra nêusiyo ke dismen kamo, kam niyo. O rocê şalwara cêno xora, roca bine ke çiyê de bin...

Şavarşyani xoxode va "tı çı mêmeyneto de xırabına. Tı çı mahlukê de ziyankara. Tı qe jü çı ki nia, hama zerarê to reseno

her çi. Çıke cor seveknaoğê to, cêr ki hetkarê to estê.."

- Haqa mîde çitur ke wazenê hêni bifikiriye. Hama, mîra gorê ma çitur ke 1919ine de newdariye rê yerğatêni kerda, ewro ki hêni bikêrime ke, qe jü Arakel Eloyan ebe şaniku ma mexapno, va Cameryani.

- Mufetişo xorto ke lese ra gırso, çımu ra rındiye bereqina kewt wertê, "olvcz Cameryan, to hunerê xora zaf qal kerd, huner u fikrê xuyo çegist ra hêni zaf qal kerd ke, tıvana raşti ki newdariye to têyna kerda. Xort biyena ma kuna be sırota maro. Êke hêni rew kewta binê ni kari, qêy karta tüya partiye de 1922 nuşıyo?"

Haygaz Şavarşyani da masa ro ke mufetişê xorti tenê bitersno. Dıma ki va ke, çıyo ke qesey kena alaqa dêy 'be gurê ma çına, ma gurê maê ewroy sero vındime, mesela ra duri mekuyme.

Madema ke pers keno, cuab cı dine, va Cameryani:

- Hata be Lawrensi zêderê xo zanenê mesela çıka... 1919ine de eskerê hokmati dorme re muno olvozunê minê partizanu guret. Mı kincê xo vurnay, karta xuya partiye ki caê de dê we ke raxelesine. Ez ebe a qêyde xelesiya ra ki. Bado ma ke pêyser amaima oca, mı karta xo nêdiye. Hal u hêket nia bi. Coka hata 1922ine ez bê karte menda. Aera têpia ki ez karê maliye sera guriyune. Dı serri raver ki Laurenti 'be xo venga mı da, ez berda lewê xo, emır kerd ke racêri guro çegisti ser, mîra va, "Cameryan tı hona newdariye rê lazıma, nıka Hermenistan de torê êtaciya ma esta. Gereke verba dısmeni serba lezê newdariye to biruşnime Hermenistan", mesela 'be xo nia ra. Ebe nae şıma bese nêkene mı qıc kerê, waro dê, kami rê ke lazımo o mı rınd nas keno. Tı mesela Arakel Eloyani ra qal bıke! Vace goş dime hela to o serverê Taşnaki hêni çitur çarna be gorgerçına sıpiya bê sujê?

Zerê mufetişê xorti şikiya. Waşt ke cuab cı do, hama serveri nêverda. Xorto ke zerê xo şikiya bi, çarê xuyo bereqın şana

be gırmıka xuya çepe, hurendia xode nişt ro.

Hêni asêne ke Haygaz Şavarşyani êyra hes kerdêne. Hem hes kerdêne, hem ki o şeveknêne. Êyde ke nia dêne, vilê xo gınêne vero, fikiriyêne, "canê mı, tı hona zaf çi nêzanena, hêni ebe hers ki çetın musena. Tı koti ra bızanê ke Cameryan ê serru de çegist-megist nêbi, o têyna ebe pere guriyêne, hem ki hurdim heta rê casusêni kerdêne. Evraqê ke raştiya na mesela anê ra zon jü dolab de wedardaiyê. Tı koti ra bızanê keso ke kildê i dolabi cêbê xode dano we, êy sevekneno. Tı koti ra bızanê zato ke i sevekneno, hukumê dêy qeweta mın u ê tora dı qati zêdero. Hona zaf çi ra xebera to çina lilika çımê mı..."

Waxtê de kılm ra tepia mufetişo xort çing bi, uşt ra, rêyna veremiya re Cameryani.

Serveri o ebe zonê de thüj kerd heşar:

- Kerdena to u lalewiyena to raşt niya.

Cameryani ki mufetişo xort nia cuabna:

- Ero o çikô tı ze diku çing dana xo ser?

Hurênaiş her ke şı bi giran, kewt têmiya. Namê Arakel Eloyani hazar rêy ge ebe vengo de bari u thüj, ge ebe vengo de qalın u hêrsın, ge ebe vengo de berz, ge ki ebe vengo de nerm dekeriya... Arakel Eloyan, Eloyan Arakel, Eloyan, Eloyan...

Arşo Cameryan têyna mend. Hama rınd zanitêne ke wertê bê vengu de hetkarê xo estê. Pêynia ronıştişi de nia qerar diya be cı: "Şiyaiş u pêyser cêraişê Arakel Eloyani de qe jü halo de siyasi çino. Arakel Eloyani qe jü gurubê siyasiye de alaqa girê nêda. Wezeratê Karê Teberê Tırkiya sujo ke nota xode êştö Arakeli ser, bê bıngeo".

Nia ki guret be qeleme. Dıma Haygaz Şavarşyani pers kerd:

- Keso ke verba nia zon ardene bo esto?

Kesi ra vengê nêveciya.

Tenê tepia Arşo Cameryan ust ra, va ke:

- İzne ke dana ez fikrê xode bımanine.

- Bımane! Rica ken ke fikrê xuyo xususi de bımane, va Şavarşyani.

- Eke destur dana fikrê xuyo xususi biresni Laurent ki. Şavarşyani xo zor peguret, va:

- Kami ra vana vace. To xora fikrê xuyo xususi des u phonc roci ra raver vato.

- Hêya, va Arşo Cameryani. Tabi ke van.

- Zanen, va Şavarşyani, têy ki perpeşiya.

Pêseramaış ni qesu ra qediya. İfada be evraqu ra pia ruşnê İdara Siyasiya Dewleta Qafkasiya Federale. Ebe hêrs salone ra veciyay teber, her kes şî karê xo ser. Hama, hurenaişê pêseramaışi oca de nêqediya, hata şan memuru odawu de na hurê. Têdine nalet ardêne re Cameryani, o gunakar diyêne, ebe "fikrê dêo çegist" leqi kerdêne. Cameryani ke koridoru de çalim eştêne, her çî hêşnêne, xoxode huyêne. Têyna mendene ra ne kewtêne xover, ne ki rehetiya xo remnêne.

Jü hêşt ra têpia Maqamê İdara Siyasiya Dewleta Qafqasiya Federale venga Haygaz Şavarşyani da. Nafa ki oca mesela Arakel Eloyani sero doz çarnêne.

Hirê roci ra têpia Haygaz Şavarşyan pêyser cêra ra. Çıqa ke nêdêne tever ki, halê êyra asêne ke kêfê xo cade niyo. Çar roci ra tepia ki qerarê İdara Siyasiya Dewleta Qafqasiya Federalê ame.

Qerar de nia vaciyêne:

"İdara Siyasiya Hermenistani u zêdêri ki olvoz Haygaz Şavarşyani Arakel Agopoviç Eloyaniyo ke verba dewlete sujdarro, sindorê dewlete ihlal kerde, remo şiyu Tırkiya, oca ra ki pêyser amo, qerardaena mesela êyde ecele kerdo, mesela de xori nia nêdo, raştiye ra zêdêri fikrê xo ravêr gureto, ebe serbest raverdaena êy ğeletiye kerda." Qerar de sujo gırs Haygaz Şavarşyani de diyêne. Çıxa ke waxtê ifada guretene de verba Şavarşyani çetin u bê hêya vindetena Arşo Cameryani ğelet diyêne ki, hetê usul u fikiriyaene ra raştbiyena Cameryani amêne re zon.

Eloyani sujudar diyena êy raşt vinitêne.

Coka Cameryan tayinê serverê Daira Karê Dozkerdişê Îdara Siyasiya Dewleta Hayastani kerd bi. Hurdîmina müfetişê binê ke ifada Eloyani de ca guret bi, êy ki Îdara Dewleta Qafqasiya Federale de wazife guretene rê tayinê caunê binu kerd bi. Zêderê xo nêşiyêne na paragrafo pêên ser, vatêne, madema ke qerarê inu ğelet diyo, qêy müfetişê Eloyani tayinê wazifa de tenêna berze kerdê? İyê ke nêşiyêne na mesela ser, Cameryani xo resnêne hawarê inu, vatêne:

- Laurent çegistu nia musneno kar. Nia dê ke phonc-şes serri ra têpia inura çî domanê rindi veciyê.

O qerar ra dî roci dîma ki emrê serverê Siyasiya Dewleta Federali ame: "Ajanê idara siyasiyê 'be sindorşevекnayoğê dewlete mahkumo siyasi Arakel Agopoviç Eloyano ke hepîs ra rêiyo ra, êy bicêrê binê qontrolê de miqerem, hêştê de rêy hal u hêketê dêy raporê Daira Siyasiya Dewleta Federal kerê..."

Haygaz Şavarşyan xori xori fikiriyêne; hazar u newsêy u des u hawt ra hata hazar u newsêy u vişt u jü biyaişê tenêna grani di bi, viyarna bi ra. Hama, qe jü biyaişê cîrê hondaê tamaşê nêama bi, çîmunê êy verde hondê mij u duman pêda nêbi bi.

Tam ki ê rocu de veciya werte ke, Haygaz Şavarşyan 'be serverê Cematê Qomiserunê Qomê Hermenistani amê têare, Şavarşyani istafa xo da cî, êyra izne waştê ke wa şero Mosqova de Akademiyê Masulati de bîwano. Waştêne ke weşiya xo ravêşiyaişê welatê xore feda kêro. Mesela Arakeli biye sebeb, tore 'be tore fikiri erjiyay werte. Mordem hiris u şêş serri ra dîma rêyna şono mekteb, waneno? Mordem hondaê serre ra têpia sinatê de newiye sero fikirino thawa? Jümini ra persê nianêni pers kerdêne.

- O oca dî serri şî bi mekteb, wend bi, va Cameryani. Çî waxt ke şikê, ya ki nêzanitenê bîbiyêne Cameryan desinde rêştêne hewarê hetkarunê xo, çî çiko kerdêne eşkera! Nika ki ebe dêy kayê xo ard, va:

- 1927 de hona ke sınıfa hirêine de bi, vengê dêy da bi ke
bîêro kari ser. Nîka şêro mekteb, bivino, bîmuso, bîwano, hona
êtaciya xo esta.

LETO PÊÊN

Arakel ke hepıxanê Yerevani ra veciya kinc u kolê xo vuriya bi.

Ebe zor hurendia çarixu de qundırêy kerd bi lingu. Pantor u caketo newe da bi pıra, papağê de tenêna newiye na bi sere ro. Pêro hêni şikiyêne re cı ke, mordemi guman kerdêne ke xêlê waxt ebe cı cêro, her jü çi caê de bin ra ardo têare.

Herdişa dêy pak terd bi, bılêta tırêne da bi dest, kerd bi rae.

- De hade şo çê xo Arakel, şo, rêyna ğeletiye de nianêne meke, raa raşte ra meveciye...

Arakel êndi cêrêne ra çêy ser. Kêfê xo hurendi de bi, tıvana bi bi xort. Biyêne şa ke rêştı miradê xo, şiyı welatê xo diyo. Şıkır kerdêne ke hona weş u waro, her çi hurendia xo diya, dina de edalet esto.

Xebera serbestbiyaişê dêy, êyra raver reşt bi dewe. Hona linga xo çêverê çê xora nêeşt bi zere, çardağa verê çêverê xo ebe şarê dewe bi bi pır.

Alaşkertıcı, Xunısıcı, Malazkertıcı, Muşıcı, Moksıcı, Sasunıcı, Voznıcı, Bitlisıcı, Şadagıcı, Wanıcı, Qarsıcı, İktirıcı, Goğpıcı ama bi ke Arakeli bivinê... Raşt ki na dewa ververê Arasi babet babet qeseykerdiş 'be libasu ra pır biye. Vatene gore hawta u hawt dewunê Tırkiya 'be Surmari ra maciri veciye, amê a dewa ververê Arasi de ca gureto. Pêro ki çardağa Arakeli de ama bi têare ke welatê xuyo ke kerdo be vindi, oca ra jü xebere pêhêşiyê. Arakeli ki çêverê xo zere ra kerd bi kilit, ne ebe xo

veciyêne teber, ne ki verdêne ke mîleto ke tebera amo têlewe, biêro zere.

Zere de Saname gîna bi sênê dêy ser, berbêne.

- O canê tûyo ke vêşeno ez qurbanê dêy bine Arakeel, cano, ez qurban, ez hêyran.

Lacê xo çê de nêbi. Aram şî bi suke, karkerên kerdêne. Saname nêzanitêne kamci paulke de gurino. Dikran rema bî, şî bi Rusya, têyna jü mektube ruşna bi çê. Kareo Şaş bi bi wairê dewe, idara dewe êy guret bi xo ser, çîxa ke verê çêveri ra vêrdêne ra, hazar u jü mîlqî kerdêne. Heq ra şîkır ke mîleto ke amêne-şiyêne, teseli kerdêne u phoştî dêne cî ki, bi. Muşêgo Vankîc 'be lacunê xo weş bê...

Sanamê têver u tédîma qal ardêne ra. Arakeli düyê tutni fekê xora firt 'be firt kerdêne tever, bê veng u vac goş dêne re aê. Îyê ke hewşe de amê pêser, ina kerdêne hayleme, veng a Arakeli dêne ke şêro teber.

Çüyê xuyê her waxti gurêto xo dest, çêver kerd ra, veciya hewşe. Îyê ke oca amê pêser inu haftla vengê xo bîna. Înurê hêni ama ke, tıvana dewicê inu reşber Arakel nê, jü dewicê de bino ke ze dêy aseno, hama êyra tenêna çare u doşe hirao, tenêna leseğîrs u khalo, verê çîmunê inude vîndeno. İnu qeremanê de şanîk u destanunê khana, mordemo de zobina xoduşt de diyêne.

Siya Arakeli cîrê gîran amêne, êyra şêrmaiye.

Muşêgo Vankîc ki tesirê êyde mend bi, papağa xo serê xo sera gurete, ebe vengo de ricîfiyae va:

- Êy qomo qevîl, biraênê, xo Arakeli ver de çewt kerê, welat ra yêno.

Xaftla bêvengiyê de xoriye u xofîne gînê be mîleti ro.

Ancia ki sifte Muşêgi nêzdi re êy kerd:

- Arakel, ez rînd zana ke tî Arakela...

Êndi her ca ra veng ame.

- Arakel, xêr ama qurban...

- Arakel...

- Arakel...

Xodustunê êy dormê re êy guret. Arakeli qafika xo giran-giran sanê ro, ebe na qêyde selamê pêroine gurêt; bê veng nezdi re goncika xuya khana ke binê dêsi dera kerd, sera nişt ro, sîrota xo şanê be çogana xo.

- Qal ke Arakel...

- Kata şiya? Çı di?

- Xezibe çımunê to bo Arakel...

- Arakel...

Arakel bi bi şaş, ze gamêşu fişêne, nêzanitêne ke çı cuab kami do, se vaco.

- De qal ke Arakel, ma mefatasne, khula zerê ma meke, vace hale tı reşt Koê Nibadi? Keso ke nia pers kerd bi Muşegö Vankıc bi.

- Reşt cı Muşegö.

- Çı di?

Tenê waxt ra dıma Arakeli zerê xo ant we u va:

- Çı bivinine? Manastirê ma hona weş u war hurendia xode vînetaiyo, ağwa çhemê ma ki hona delal, delal tiro şona.

İsanê ke welatê xora bi bi, kerd bi vindi hata şan êyra duri nêkewti. Hama Arakeli inurê qe qalê çiyê de newey nêkerd.

- Manastır hurendia xode vînetae bi, ağwa çhemi ki delal, delal tiro şiyêne.

Veraşan ra serverê Meclisê Deweo newe, Kareo Şaş ki ame hewşa dêy.

- Çıko nia amê pêser? Vêyve esto, çıko? Non dana mîleti, pelıwana dana kay kerdene? Vıla bê...!

Dewici bi vıla. Hewşa Arakeli wertê bêvengiye de mende. Saname 'be êyra ki şî zere.

Arakeli dı-hirê roci gama xo zere ra teber nêêşte. Qe caê ser nêşiyêne, kesi de qesey nêkerdêne. Kes ki nêamêne çê dêy. Jü hêşt ra têpia dest kerd cı amay, şî. Hata 'be Kareo Şaş ki ame.

- Dedo Arakel to çı di? Hela qal ke, goş dime.

Hama Arakeli êyrê ki qalê thaway nêkerd. Eceba Kareo Şaş qêy nia êyde bi can-ciger? Gunê jü sebebê de xo bîbo.

Çiyê hesiya bi pê, çiko?

Ancia veciyêne teber, goncika ke verê çêveri dera, ae sero niştêne ro, dest kerdene cı, ciğara ciğara sero piştêne têra, qılm qılm şımütêne. Çimê xo rêyna hetê kounê Partogi ser şiyêne, pulo giloro ke sero vînet bi, rêy zıme de, rêy ki verbaroc nia da bi, oca de nia dêne. Heto jü de deşta Ararati, heto bin de ki deşta Cıravi biyêne derg. Nıka i kounê roştına de nia dêne, inam nêkerdêne ke inu sero vêrdo ra, reşto welatê xo, rêyna pêyser cêro ra. Çimê xo kerdêne qapan, xoxode mılmıliyêne:

- O çı hewno de hên xori bi, xezibê çımunê mı bo...

Rocê şan ra olvozê xuyo khano ke tibarê xo cırê amêne, Muşegö Vankıc ame çê Arakeli.

Saname ra pia Arakel ra mınete kerd ke êndi qal kêro, kata şıyo, çı diyo, welat de çı biyo, çı nêbiyo. Êndi têyna bi, lewê xode şaro xam ki çinêbi. Çêveri ki cadae bi.

Na dolıme ki xerca manastırê Hovhaneo Pilo ke pêşê Koê Nibadi dero, çitur hurendia xode vînetaiyo, ağwa Murad 'be Fıratiya ke hetê rocamay ra hetê şiwari ser zerê mergu ra şona, ninura qêyır çiyê de bin, çiyê de newe pê nêhesiyay...

HRACYA KOÇAR

Roznamoğ u mustoğ Hraçya Koçar (Kapriyelyan, Hraçya Koçari) 19.01.1910 de dormê Pakrevanti de, dewa Kumlubucağa Hermenistanê Şiwariyo ke binê bandira dewleta Osmani de bi, ame dîna. Hraçyay tertele u qurkerdena 1915i de tede kulfetê çê xo kerdî vindi; 1916ine de dewicê xuyê ke tertele ra reyê ra inura pia bar kerd, Hermenistanê Veroci ser, dewunê dormê Vağarşabad ke ewro wertê sindorunê vilayetê Eçmiyazin derê, şî oca.

1927ine de çê xo bar kerd, berd Eriwan. Mavênê serrunê 1929-31ine de Fakulta Zanaşê Sosyali de wend. Ebe rocnama Avangard u Hermenistanê Sovyeti de gurais dest kerd be mustoğeni. 1934ine de bi mudirê persberê karê nustê rocnama Raa Serbestiye. A serre de hêketa Yahan Vartanyani, 1937ine de bi hêketa Şiyatê Oksen Vashuri çap kerde 1941ine de hêkete xo pêro pia bûnê namê "Jamagrier" (Waxî) de veti. H. Koçar hukûmê xodê fikir u gealê sosyalizmi be xuya şuanunê Sovyeti arda rezon. Mtsnaye azê newey be weşya Sovyetya ke dewa de her çî bingê ra vurno, bema bingê hêketunê day. H. Koçari mustoğeni xuya de serru ra tepla waxtê cenge Duro dîne de rêyna vécino wertê. Temar ke mustoğeni eyde caê de hêl çeni, yanê welatshkerdogeni, na gêni resena de, bema ataze. Serrunê 1941-45ine de, waxtê "Cenge Welatê Ma" de, zaf rocnanawu te mulahireni berçey lîeno. Hêketa xo "Waxî Generali" serra. 1945ine de rocnama Pravda de verma.

Ceng ra tepla Jubiyaena Sovyeta de des serru tedima romare cengi nuşinê. Hraçya li ebe romanê xo "Domane Welatê Pili" na kawran de caê xo sero. No romanê xoyo derç, lere juyine be lere dîne de qolê Hermeniyano ke zere Ordîye Sûri de ra guireto, role lîni serru vindeno u sevkanbûnya dinc ano rezon.

Ceng ra tepla bema mudirê persberê karê nustê pêserokunê "Edichiyat Sovyeti" be "Zûre" y Serra 1940ine ra lûta 1951ine Sekretreçina Jubiyaena Nustogunê Hermenistami keno. 1961ine de xelata Nisana Antare Sûri dîna be ç. 02.05.1965ine de bi Hraçya Koçari reseno beçya xo.

ISBN: 975-8277-07-5

9 789758 277070